

CSO METER

Ацэнка ўмоў

для грамадзянскай супольнасці
ў краінах Усходняга Партнерства

Беларусь

2020

**Funded by
the European Union**

European Center for
Not-for-Profit Law

Распрацоўка дадзенай справаздачы па Беларусі праходзіла пад назіраннем Кансультатыўнай рады, у склад якой уваходзяць прадстаўнікі арганізацый грамадзянскай супольнасці Беларусі.

Еўрапейскі цэнтр некамерцыйнага права (European Center for Not-for-Profit Law, ECNL) з'яўляецца вядучым у Еўропе рэсурсным і даследчым цэнтрам у галіне прававога рэгулявання і палітыкі ў дачыненні да грамадзянскай супольнасці. ECNL садзейнічае фарміраванню ўмоў для таго, каб людзі маглі свабодна арганізоўвацца, сумесна ствараць арганізацыі і ўносіць уклад у развіццё грамадства. Дзейнасць ECNL дапамагае ствараць умовы, якія дазваляюць арганізацыям грамадзянскай супольнасці працаваць незалежна, быць фінансава ўстойлівымі, мець моцнае кіраванне, удзельнічаць у палітыцы і мабілізаваць грамадскую падтрымку. Акрамя фарміравання палітыкі і падтрымкі спрыяльных умоў для грамадзянскай супольнасці, ECNL садзейнічае пашырэнню магчымасцей мясцовых зацікаўленых бакоў, адсочвае ўкараненне інструментаў і механізмаў і стварае базу ведаў праз даследаванні і аналіз.

Снежань 2020.

© 2020 by ECNL Stichting. Усе правы абароненыя.

Гэта публікацыя падрыхтавана пры фінансавай падтрымцы Еўрапейскага Саюза. Яе змест з'яўляецца выключнай адказнасцю аўтараў і не абавязкова адлюстроўвае пункт гледжання Еўрапейскага Саюза.

Змест

Спіс скарачэнняў	4
I. РЭЗІЮМЭ	5
II. АСНОЎНЫЯ ТЭНДЭНЦЫІ	9
III. АСНОЎНЫЯ ЗМЯНЕННІ	13
3.1 Свабода асацыяцыі	13
3.2 Раўнапраўе	20
3.3 Доступ да фінансавання	21
3.4 Свабода мірных сходаў	23
3.5 Права на недатыкальнасць прыватнага жыцця	29
3.6 Абавязкі дзяржавы па абароне	30
3.7 Дзяржаўная падтрымка	32
3.8 Супрацоўніцтва паміж АГС і дзяржавай	32
3.9 Іншыя змены	33
IV. КЛЮЧАВЫЯ ПРЫЯРЫТЭТЫ	35
V. СПАСЫЛКІ	37

СПІС СКАРАЧЭННЯЎ

AML/CTF	Меры па супрацьдзеянні злачынных даходаў/фінансаванні тэрарызму
BYN	Беларускі рубель
BYSOL	Фонд беларускай салідарнасці
COVID-19	Каранавірусная інфекцыя 2019 года
DPI	Deep Packet Inspection/глыбокая праверка пакетаў
EaP	Усходняе партнёрства
ECNL	Еўрапейскі цэнтр некамерцыйнага права
EUR	Еўра
FATF	Міжрадавая камісія па фінансавым маніторынгу
FRT	Facial recognition technology/Тэхналогія распазнання твараў
USD	Даляр ЗША
БРСМ	Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі
ГОНГО	Арганізаваныя або кіраваныя дзяржавай няўрадавыя арганізацыі
ЕАГ	Еўразійская група па супрацьдзеянні легалізацыі злачынных прыбыткаў і фінансаванню тэрарызму
ЗБС	Асацыяцыя беларускіх студэнтаў
НДА	Няўрадавая дэмакратычная арганізацыя
НАК	Нацыянальны алімпійскі камітэт Рэспублікі Беларусь
НКА	Некамерцыйная арганізацыя
АГС	Арганізацыі грамадзянскай супольнасці
АБСЕ	Арганізацыя па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе
ААН	Арганізацыя Аб'яднаных Нацый

I. РЭЗЮМЭ

Дадзеная справаздача з'яўляецца абнаўленнем CSO Meter, прадстаўленага ў лістападзе 2019 года. У дадзенай справаздачы разглядаюцца падзеі і тэндэнцыі, якія істотна паўплывалі на сферы дзейнасці арганізацый грамадзянскай супольнасці (АГС) у Беларусі, якія назіраліся ў перыяд з лістапада 2019 года па снежань 2020 г. Дадзенае абнаўленне дазваляе ацаніць бягучае асяроддзе дзейнасці АГС у Беларусі ў адпаведнасці з метадалогіяй CSO Meter па 10 ключавых абласцях, у тым ліку заканадаўства і правапрымяненне. У гэтай справадачы таксама сфармуляваны прыярытэты рэкамендацыі па паляпшэнні асяроддзя АГС на 2021 год.

CSO Meter — гэта інструмент, распрацаваны для маніторынгу ўмоў дзейнасці грамадзянскай супольнасці ў краінах Усходняга партнёрства (УП). Ён складаецца з набору стандартаў і індыхатараў 10 розных галін, якія ацэньваюць як заканадаўства, так і правапрымяненне. CSO Meter быў распрацаваны ў рамках праекта "Маніторынг прагрэсу, пашырэнне магчымасцяў", які фінансуецца Еўрапейскім Саюзам і рэалізуецца European Center for Not-for-Profit Law Stichting (ECNL) і групай няўрадавых арганізацый (НУА) з краін Усходняга партнёрства. Беларускія няўрадавыя арганізацыі з'яўляюцца партнёрамі, адказнымі за падрыхтоўку як апублікаванай у лістападзе 2019 года поўнай справаздачы CSO Meter, так і гэтага дадатковага абнаўлення ў супрацоўніцтве з ECNL.

Дадзенае абнаўленне з'яўляецца вынікам аналізу і маніторынгу заканадаўства, вынікаў дзейнасці па адвакатаванні, прававой дапамозе і кансультацыйных дзеянняў партнёрскіх арганізацый, інтэрв'ю з лідэрамі грамадзянскай супольнасці, а таксама вывучэння маніторынгавых, аналітычных і інфармацыйных матэрыялаў, падрыхтаваных беларускімі АГС (уключаючы матэрыялы, прадстаўленыя міжнароднай супольнасці ў рамках міжнародных працэдур ААН і АБСЕ па выніках прэзідэнцкіх выбараў у Беларусі 9 жніўня 2020 г).

Аналізуючы падзеі разгляданага перыяду, аўтары прыйшлі да высновы, што ў 8 з 10 сфер, падвергнутых маніторынгу, адбыліся пагаршэнні. У дзвюх сферах істотных змен умоў не назіралася. Ні ў адной з 10 сфер не назіралася паляпшэнняў або руху насустрач міжнародным стандартам.

Сферы		Беларусь
1	Свабода асацыяцый	↓
2	Раўнапраўе	↔
3	Доступ да фінансавання	↓
4	Свабода мірных сходаў	↓
5	Права на ўдзел у прыняцці рашэнняў	↓
6	Свабода выказвання	↓
7	Недатыкальнасць прыватнага жыцця	↓
8	Абавязкі дзяржавы па абароне	↓
9	Дзяржаўная падтрымка	↔
10	Супрацоўніцтва паміж АГС і дзяржавай	↓
У цэлым		↓

Асноўнымі прычынамі комплексных негатыўных змен па большасці паказчыкаў сталі:

- Уплыў COVID-19 на грамадскае жыццё і эканоміку (уключаючы негатыўныя наступствы мер, якія прымаюцца ўладамі ў адказ на COVID-19); а таксама
- Драматычная ўспышка гвалту пасля прэзідэнцкіх выбараў 9 жніўня 2020 г., калі дзяржава адказала на найбуйнейшыя ў найноўшай гісторыі Беларусі масавыя мірныя пратэсты рэпрэсіямі супраць палітычных апанентаў улады, удзельнікаў мірных пратэстаў, праваабаронцаў, назіральнікаў за выбарамі, журналістаў і пэўных СМІ, лідэраў і актывістаў АГС.

Ключавая роля камунікацыйных тэхналогій і рост выкарыстання Інтэрнэту, у якім Беларусь з'яўляецца адным з лідэраў у рэгіёне, аказалася характэрнай для абедзвюх тэндэнцый¹. Новыя каналы камунікацый садзейнічалі ўключэнню АГС у рэагаванне на

¹ Паводле звестак Міжнароднага саюза электрасувязі (МСЭ), спецыялізаванага агенцтва ААН па інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогіях, сярод краін Балтыйскага рэгіёна Беларусь апырэдзіла Літву і Расійскую Федэрацыю па ўзроўні выкарыстання інтэрнэту. У 2020 годзе доля грамадзян Беларусі, якія карыстаюцца інтэрнэтам, перавышае 82 працэнты. <https://www.itu.int/net4/ITU-D/icteye/#/>

выклікі, звязаныя з COVID-19 (асабліва за кошт выкарыстання электронных камунікацыйных платформ для збору ахвяраванняў). Акрамя таго, інтэрнэт-камунікацыі (у прыватнасці, месэнджар Telegram)² сталі сродкам мабілізацыі пратэстоўцаў пасля прэзідэнцкіх выбараў.

Улады адказалі на гэтую мабілізацыю практычна поўным адключэннем інтэрнэту ў першыя дні пасля прэзідэнцкіх выбараў³, а пасля – эпізодычнымі парушэннямі канфідэнцыйнасці персанальных дадзеных шляхам высвятлення асобы блогераў і праверкі падпісчыкаў і адміністратараў некаторых Telegram-каналаў.

Дадзеная справаздача робіць безумоўную выснову: вонкавыя ўмовы для дзейнасці АГС у 2020 годзе ў Беларусі рэзка змяніліся ў горшы бок. Гэта асабліва датычыцца пытанняў свабоды асацыяцыі, доступу да фінансавання, свабоды мірных сходаў, свабоды выказвання і абавязку дзяржавы абараняць правы і свабоды. У выніку масавых рэпрэсій і стварэння атмасферы страху значная частка АГС страціла магчымасць весці сваю дзейнасць і прытрымлівацца сваёй місіі. Некаторым АГС прыйшлося поўнасцю або часткова спыніць сваю дзейнасць, адмовіцца ад цэлых сфер дзейнасці супрацоўніцтва з дзяржавай або перанесці частку сваёй дзейнасці ў іншыя юрысдыкцыі з-за неспрыяльнага навакольнага асяроддзя або з-за пагроз асабістай бяспецы для кіраўнікоў і супрацоўнікаў АГС.

Пытанне сталасці гэтай негатыўнай сітуацыі застаецца адкрытым. Указаныя ніжэй ключавыя прыярытэты, вызначаныя ў дадзенай справаздачы, накіраваны на пераадоленне згаданых негатыўных уздзеянняў і аднаўленне асноўных умоў, пры якіх магчымая дзейнасць АГС:

- Вызваленне ўсіх асоб, прызнаных палітычнымі зняволенымі⁴, перагляд і адмена ўсіх прыговораў аб іх адміністрацыйнай або крымінальнай адказнасці, як вынесеныя, так і якія знаходзяцца ў працэсе вынясення;
- спыненне нематываванага і неадпаведнага гвалту ў дачыненні да ўдзельнікаў і арганізатараў любых мірных акцый пратэсту, а таксама спыненне прымянення катаванняў і гвалту з боку праваахоўнікаў;
- спыненне ўсіх форм рэпрэсій і дыскрымінацыі ў дачыненні да пратэстуючых, прадстаўнікоў апазіцыі і АГС, у тым ліку спыненне масавых адміністрацыйных і крымінальных пераследаў, ператрусаў, канфіскацый сродкаў перадачы даных і сувязі, штрафаў, арыштаў, замарозкі актываў;

² Цэнтр еўрапейскай трансфармацыі. 2020. «Месэнджэр Telegram як інструмент камунікацыі і самаарганізацыі ў сітуацыі палітычнага крызісу ў Беларусі». https://cet.eurobelarus.info/files/userfiles/5/DOC/2020_TG_Belarus-l.pdf

³ «Беларусь: збоі ў працы інтэрнэту, арышты і гвалт у кантэксте прэзідэнцкіх выбараў».

⁴ Бягучы спіс палітвязняў ад Праваабарончага цэнтру «Вясна»: <https://prisoners.spring96.org/en> і рэкамендацыі па вызначэнні палітвязня: <https://spring96.org/be/news/100868>

- спыненне пагроз разлучэння дзяцей з сем'ямі і незаконных уварванняў у прыватнае жыллё;
- правядзенне расследаванняў усіх выпадкаў гібелі пратэстуючых і іншых прадстаўнікоў апазіцыі, прыцягненне вінаватых у забойствах да крымінальнай адказнасці, а таксама дбайнае расследаванне ўсіх заяў аб катаваннях;
- спыненне ўсіх форм ціску на АГС, адвакатаў і праваабаронцаў, журналістаў і незалежныя СМІ, у тым ліку спыненне кампаній па дыскрэдытацыі гэтых груп у дзяржаўных СМІ, а таксама спыненне практыкі парушэння працы інтэрнэту і блакіроўкі пэўных вэб-сайтаў;
- спыненне злоўжывання заканадаўствам аб супрацьдзеянні экстрэмізму для абмежавання свабоды слова і свабоды думкі, а таксама для абмежавання доступу да фінансавання дабрачынных і праваабарончых і гуманітарных АГС;
- спыненне заканадаўчых ініцыятыў, накіраваных на абмежаванне свабоды слова і свабоды аб'яднанняў; а таксама
- супрацоўніцтва з нацыянальным праваабарончым рухам, а таксама з Саветам па правах чалавека ААН і АБСЕ (Маскоўскі механізм) у дакументаванні парушэнняў правоў чалавека і аднаўленні парушаных правоў, а таксама ў расследаванні ўсіх такіх выпадкаў і прадухіленні беспакаранасці за парушэнні правоў чалавека і злоўжыванні, учыненыя ў адносінах да праваабаронцаў і АГС.

Толькі пасля таго, як будуць выкананы вышэйзгаданыя прыярытэтныя дзеянні, можна будзе атрымаць якія-небудзь станоўчыя эфекты ад рэалізацыі папярэдніх рэкамендацый, выкладзеных у поўнай версіі справаздачы CSO Meter (лістапад 2019 г.).

II. АСНОЎНЫЯ ТЭНДЭНЦЫ

Асноўная інфармацыя

Сталіца: Мінск

Насельніцтва: 9,408,400 (2020)⁵

ВУП на душу насельніцтва (ППС): \$6.663,295⁶

Індэкс Свабоды ў свеце: 19/100 (Не свабодна)⁷

Сусветны індэкс свабоды прэсы: 49.75 (153 из 180)⁸

Колькасць АГС на 10,000 жыхароў: каля 3.5

Рэгістрацыйны ўнёсак: 13,5 BYN для прыватных арганізацый/135 BYN для мясцовых фондаў і мясцовых грамадскіх аб'яднанняў/270 BYN для нацыянальных і міжнародных грамадскіх аб'яднанняў і для нацыянальных і міжнародных фондаў (прыблізна 4 EUR/45 EUR/89 EUR), тэрмін рэгістрацыі адзін месяц для грамадскіх аб'яднанняў і фондаў, адзін дзень (на практыцы некалькі дзён) для ўстаноў.

Колькасць АГС: 25 прафсаюзаў, 3025 грамадскіх аб'яднанняў (229 міжнародных, 791 агульнанацыянальных і 2005 мясцовых), 224 фонда⁹ і некалькі сотняў прыватных арганізацый, якія адпавядаюць крытэрам АГС.

Ключавыя падзеі, якія паўплывалі на грамадзянскую супольнасць з моманту апошняй справаздачы

Падобна да таго, што адбылося ў іншых краінах - як Усходняга партнёрства, так і ў астатніх - у Беларусі пандэмія COVID-19 стала важным фактарам, які значна паўплываў на

⁵ Нацыянальны статыстычны камітэт Беларусі. Папярэдняя колькасць насельніцтва на 1 студзеня 2020 г. з улікам вынікаў перапісу насельніцтва 2019 г. <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/naselenie-i-migratsiya/naselenie/godovye-dannye/>

⁶ МВФ. База даных World Economic Outlook (кастрычнік 2020 г.). <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2020/October/weo-report?c=913.&s=NGDPD,PPPGDP,NGDPDPC,PPPPC.&sy=2020&ey=2020&ssm=0&scsm=1&sc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1>

⁷ Freedom House. Індэкс свабоды ў свеце 2020. <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>

⁸ Рэпарцёры без межаў. Сусветны індэкс свабоды прэсы 2020 г. <https://rsf.org/en/ranking>

⁹ Звесткі Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь на 1 ліпеня 2020 г. https://minjust.gov.by/directions/compare_coverage/

сітуацыю ў краіне ў цэлым і на сферу АГС у прыватнасці. Пандэмія аказала вялікі ўплыў на асяроддзе беларускіх АГС у першай палове 2020 года і працягвае аказваць уплыў на яе і сёння. У якасці глабальнага фактара пандэмія стала выклікам і для сектара АГС, і для краіны ў цэлым. Пандэмія COVID-19 негатыўна паўплывала на асяроддзе дзейнасці беларускіх АГС як наўпрост, блакіроўкай сацыяльных сувязяў і звужэннем эканамічнай базы дзейнасці АГС, так і непрамым чынам, у выніку неадэкватных, непарапартыйных, дыскрымінаруючых і часта беспадстаўных адказаў гэтай пагрозе з боку дзяржаўных уладаў.

Пры гэтым, нягледзячы на тое, што ў Беларусі не ўводзілася надзвычайнае становішча, многія новыя абмежавальныя меры, уведзеныя з-за пандэміі і нібыта апраўданыя пагрозай COVID-19, мелі характар надзвычайных абмежаванняў для НКА. Гэтыя меры дзейнічаюць да гэтага часу.

У Беларусі ўтойванне інфармацыі аб захваральнасці на каранавірус стала адной з самых сур'ёзных праблем, якія прывялі да росту смяротнасці. Дадзеныя аб захваральнасці і смяротнасці падчас першай хвалі пандэміі, якую ўрад апублікаваў вясной-летам 2020 года, здаецца, заніжана. Па афіцыйных дадзеных, за ўвесь 2020 ад наступстваў COVID-19 памерлі каля 1400 пацыентаў. Аднак, як высветлілі журналісты мясцовага інтэрнэт-выдання «Наша Ніва», урад усё ж перадаваў штомесячныя дадзеныя ў ААН, што прывяло да іх публікацыі на партале дадзеных арганізацыі.¹⁰ На падставе гэтых дадзеных журналісты прыйшлі да высновы, што сукупная залішняя колькасць загінуўшых падчас успышкі COVID-19 у красавіку-чэрвені 2020 г. склала каля 5500 ахвяр, калі браць за базавае значэнне сярэдняю смяротнасць у красавіку-чэрвені за папярэднія пяць гадоў. «Наша Ніва» сцвярджае, што гэта значна больш рэалістычная ацэнка ўздзеяння COVID-19, чым колькасць ахвяр, пра якія паведамляе беларускі ўрад.¹¹

Аднак менавіта рэакцыя грамадства на заяўленыя ўрадам вынікі прэзідэнцкіх выбараў 9 жніўня 2020 г. і масавыя рэпрэсіі супраць пратэстоўцаў, якія рушылі за гэтай рэакцыяй.¹² у большай ступені, чым пандэмія COVID-19 сталі найбольш прыкметным фактарам у фармаванні бягучага асяроддзя для АГС у Беларусі і ў найбліжэйшай будучыні.

Першапачатковы рост грамадскай актыўнасці ў перыяд барацьбы з COVID-19, успрыняты ўладамі насцярожана і ва ўмерана негатыўным святле, зрушыў свой фокус на прэзідэнцкую выбарчую кампанію пачынаючы з чэрвеня-ліпеня 2020 года. Дзяржава

¹⁰ Статыстычны аддзел ААН. «Смерці па месяцах смерці».

http://data.un.org/Data.aspx?q=deaths+by+month&d=POP&f=tableCode%3A65&fbclid=IwAR3DXVT1fLKLb8j0V4gldFaJXFQ_D4s-Fw_07VIWRGMwKInWOIZEFR099gk

¹¹ Medium.com. «Ацэнка залішняй смяротнасці ад COVID-19 у Рэспубліцы Беларусь». <https://medium.com/ai-in-plain-english/estimating-covid-19-excess-deaths-in-the-republic-of-belarus-316ca80481ed>

¹² Belarus in Focus. «У пошуках справядлівасці: гісторыі аб гвалце ў Беларусі». https://www.belarusinfocus.info/sites/default/files/seeking_justice_web.pdf

адрэагавала на гэты новы напрамак грамадскай актыўнасці прыняццем вельмі негатыўных мер, уключаючы масавыя збіванні мірных дэманстрантаў, арышт больш за 31 000 чалавек (у перыяд жнівень-лістапад 2020 г.), узбуджэнне каля 1000 крымінальных спраў, звязаных з выбарамі, прычым больш за 160 зняволеных былі прызнаныя палітвязнямі, шматлікія ператрусцы і канфіскацыі тэхнікі, звальненні і выключэнні з ВНУ, паклёпніцкія кампаніі супраць пратэстоўцаў і канкрэтных АГС і іх лідэраў у дзяржаўных СМІ. Накіраваныя нападкі дзяржаўных СМІ былі накіраваны на беларускія фонды і цэнтры, размешчаныя ў замежных юрысдыкцыях, якія аказваюць дапамогу ахвярам катаванняў, збіцця, ператрусаў і іншых формаў рэпрэсій.

Як і ў выпадку з COVID-19, для падаўлення пратэстаў улады прымянялі як меры, прадугледжаныя рэпрэсіўнымі заканадаўчымі нормамаі (да якіх дадаліся зноў прынятыя законы), так і не прадугледжаныя законам негатыўныя практыкі (у тым ліку забароненыя міжнародным правам, такія, як катаванні і пагрозы сэксуальнага гвалту).

Змяненні ў заканадаўстве таксама негатыўна паўплывалі на асяроддзе дзейнасці грамадзянскай супольнасці, хоць і былі менш значнымі ў параўнанні з вышэйзгаданымі двума асноўнымі фактарамі. Змяненні ў заканадаўстве, зафіксаваныя цягам разглядаванага перыяду, былі негатыўнымі для АГС.

Прапанаваныя ў CSO Meter 2019 рэкамендацыі па ўнясенні змяненняў у прававыя нормы і практыкі не былі рэалізаваны, за адным выключэннем.

Законапраекты, названыя ў CSO Meter 2019 у кантэксце магчымасці змяніць сітуацыю да лепшага, былі або адкладзены (напрыклад, новая рэдакцыя Закона аб грамадскіх аб'яднаннях), або прыняты незадавальняючым чынам (напрыклад, Закон аб AML/CTF). Нешматлікія пазітыўныя крокі і ініцыятывы ў галіне прававога рэгулявання АГС (такія як устанаўленне парадку складання плана падзаконных актаў урада на будучы перыяд, законапраект "Аб валанцёрскай дзейнасці", які не абмяжоўвае дзейнасць АГС і абгрунтаванне якога змяшчае рэкамендацыі ECNL)¹³ не аказалі належнага ўздзеяння з-за рэзкага пагаршэння сітуацыі ў цэлым.

Важныя тэндэнцыі, звязаныя з грамадзянскай

¹³ Праект Закона Рэспублікі Беларусь «Аб валанцёрскай дзейнасці» – грамадскае абмеркаванне.
<https://forumpravo.by/forums/npa.aspx?forum=15&topic=15851>

СУПОЛЬНАСЦЮ

Агульны спад эканамічнай актыўнасці падчас першай хвалі пандэміі COVID-19 (зіма-вясна 2020 г.) негатыўна адбіўся на магчымасцях АГС па атрыманні фінансавых рэсурсаў. Тыя нямногія меры па аднаўленні і льготы, уведзеныя ўрадам для бізнесу, засталіся недаступнымі для АГС. Праблема скарачэння матэрыяльных рэсурсаў АГС пагоршылася эканамічным крызісам, які рушыў услед за прэзідэнцкімі выбарамі 9 жніўня 2020 г., і другой хваляй пандэміі (восень-зіма 2020 г.). Крымінальныя справы ў дачыненні да членаў некаторых арганізацый, у тым ліку Каардынацыйнай рады для забеспячэння перадачы ўлады ў Беларусі, Асацыяцыі беларускіх студэнтаў (ЗБС), Гродзенскага дзіцячага хоспіса, Прэс-клуба і іншых грамадскіх арганізацый былі часткай жорсткіх абмежаванняў свабоды асацыяцыі.

Супрацьстаянне ўладаў і апазіцыі вылілася ў крывавае сутыкненні, выкліканыя рэпрэсіўнымі дзеяннямі праваахоўных органаў і войска супраць мірных дэманстрантаў, прывяло да неадпаведнага прымянення сілы, выкарыстання агнястрэльнай зброі¹⁴, нападам, ператрусам і ціску на АГС, лідэры і актывісты якіх удзельнічалі ў кампаніях кандыдатаў ад апазіцыі ці ўдзельнічалі ў мірных акцыях пратэсту.

Шмат хто з АГС перанеслі сваю дзейнасць за мяжу ў сувязі з тым, што іх лідэры і ключавыя актывісты былі вымушаны пакінуць краіну з-за абгрунтаванай асцярогі пераследаў з боку ўладаў. У выніку ўзровень дзейнасці па адвакатаванні грамадскіх аб'яднанняў значна знізіўся¹⁵.

¹⁴ «Пры разгоне супрацьзаконных сходаў негвалтоўнага характару службовыя асобы па падтрыманні правапарадку пазбягаюць прымянення сілы або, калі гэта немагчыма, абмяжоўваюць такое прымяненне да неабходнага мінімуму» – з Асноўных прынцыпаў ААН па прымяненні сілы і агнястрэльнай зброі службовымі асобамі праваахоўных органаў. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/firearms.shtml

¹⁵ Многія ўдзельнікі каардынацыйнай сустрэчы «Беларуская грамадзянская супольнасць пасля прэзідэнцкіх выбараў – прыярытэты і сумесныя дзеянні», арганізаванай 24 жніўня 2020 года ў Мінску, заявілі аб прыпыненні сваёй дзейнасці па адвакатаванні і поўным спыненні супрацоўніцтва з органамі дзяржаўнай улады.

III. АСНОЎНЫЯ ЗМЯНЕННІ

У гэтым раздзеле прадстаўлены аналіз новых падзей у кожнай з 10 сфер і любы прагрэс, звязаны з рэкамендацыямі з папярэдняй справаздачы.

3.1 Свабода асацыяцыі

Умовы пагоршыліся. Права на свабодную ўстанову і ўдзел у АГС, а таксама права на свабоднае выйсце з дзяржаўных АГС істотна абмежаваныя як на заканадаўчым, так і на практычным узроўні. Да існуючай негатыўнай практыкі дадаліся самыя жорсткія новыя віды абмежаванняў свабоды асацыяцыі, звязаныя з крымінальным пераследам і пазбаўленнем волі.

Застаецца ў сіле артыкул 23.88 КаАП, які прадугледжвае штраф за ўдзел у дзейнасці незарэгістраванага АГС. Хаця няма інфармацыі пра тое, ці прымяняўся гэты артыкул калі-небудзь на практыцы, улады выкарыстоўваюць шырокі спектр іншых артыкулаў крымінальнага і грамадзянскага заканадаўства, каб абмежаваць свабоду асацыяцыі для непажаданых арганізацый.

У прыватнасці, палітычнае кіраўніцтва аб'явіла незаконнай Каардынацыйную раду для забеспячэння перадачы ўлады ў Беларусі, створаную экс-кандыдатам у прэзідэнты Святланай Ціханоўскай. Усе члены прэзідыума Каардынацыйнай рады былі альбо пазбаўлены волі па крымінальных абвінавачаннях, альбо вымушаныя пакінуць краіну пад пагрозай прыцягнення да крымінальнай адказнасці па артыкуле 361 Крымінальнага кодэкса («Заклікі да дзеянняў, накіраваных на прычыненне шкоды нацыянальнай бяспецы Рэспублікі Беларусь»)¹⁶.

Крымінальная справа незарэгістраванага ЗБС таксама мае прыкметы крымінальнага пераследу ў сувязі з прыналежнасцю да грамадскага аб'яднання. Алана Гебрэмарыям, адна з сяброў кіраўніцтва ЗБС, якая таксама была прадстаўніком экс-кандыдата ў прэзідэнты Святланы Ціханоўскай, і сябры праўлення ЗБС (аднаго з найстарэйшых моладзевых аб'яднанняў краіны, якому было адмоўлена ў рэгістрацыі ў пачатку 2000-х гг.) былі змешчаныя ў следчы ізалятар КДБ. Многія актывісты ЗБС былі вымушаныя пакінуць краіну. Пасля ператрусаў і звязанага з гэтым пераезду сябраў праўлення ЗБС, офіс ЗБС быў пераведзены ў Кіеў, Украіна.

¹⁶ Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі: верасень 2020». <http://spring96.org/en/news/99793>

Грамадзяне Беларусі падлягаюць прымусоваму сяброўству ў «праўрадавых» грамадскіх аб'яднаннях – Арганізаваных ці кіруемых дзяржавай няўрадавых арганізацыях (ГОНГА). У іх ліку Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі (БРСМ), грамадскае аб'яднанне «Белая Русь» і прафсаюзы, якія ўваходзяць у Федэрацыю прафсаюзаў Беларусі.

Многія людзі, якія жадаюць сысці з гэтых ГОНГА, сутыкаюцца з цяжкасцямі і перашкодамі, паколькі ім выстаўляюцца неправамерныя патрабаванні, напрыклад, аб запаўненні спецыяльных бланкаў. Уводзяцца іншыя бюракратычныя абмежаванні, альбо намеры грамадзянаў сысці проста ігнаруюцца.

Па стане на 1 ліпеня 2020 года ў Беларусі зарэгістравана 15 палітычных партый і 25 прафсаюзаў, а таксама 3025 грамадскіх аб'яднанняў (з іх 229 міжнародных, 791 рэспубліканскі і 2005 мясцовых), 42 саюзы грамадскіх аб'яднанняў, 224 фонда (18 міжнародных, 7 нацыянальных і 199 мясцовых). Са студзеня па чэрвень 2020 года ў Беларусі зарэгістраваны 51 новае грамадскае аб'яднанне (з іх два міжнародныя, шэсць нацыянальных і 43 мясцовых), а таксама два саюзы грамадскіх аб'яднанняў і дзевяць фондаў (адзін нацыянальны і восем мясцовых).¹⁷

У той жа час працэдура рэгістрацыі новых грамадскіх аб'яднанняў застаецца складанай і дае дзяржаўным органам шырокія магчымасці блакіраваць рэгістрацыю новых арганізацый. У прыватнасці, у 2020 годзе ўлады трэці раз адмовілі ў рэгістрацыі моладзевому грамадскаму аб'яднанню «Дзея», на гэты раз з-за заўваг наконт юрыдычнага адрасу арганізацыі. Адмова ў рэгістрацыі была падмацаваная рашэннем Вярхоўнага суда. Ёсць прыклады і іншых грамадскіх аб'яднанняў, якім адмовілі ў рэгістрацыі.

Працэдура афлайн-рэгістрацыі ўстаноў абмежавана. З-за пандэміі прайсці працэдуру ўзгаднення назвы ствараемай арганізацыі стала магчыма толькі анлайн ці па пошце, але не асабіста. Гэта мера была ўведзена Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 22 мая 2020 г. № 305 («Аб мерах па барацьбе з распаўсюджваннем інфекцыі, выкліканай COVID-19»).¹⁸ Нягледзячы на тое, што дадзенае абмежаванне заяўлена як часовае, спецыяльнага рашэння ўрада аб адмене прыпынення да гэтага часу не прынята.

Праект новага Закона Рэспублікі Беларусь «Аб дзяржаўнай рэгістрацыі і ліквідацыі (спыненні дзейнасці) суб'ектаў гаспадарання» закране АГС. Прадугледжваецца, што гэты закон будзе накіраваны на рэгуляванне стварэння і рэгістрацыі юрыдычных асоб, што цяпер рэгулюецца Дэкрэтам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 16 студзеня 2009 г. № 1 («Аб дзяржаўнай рэгістрацыі і ліквідацыі (спыненні дзейнасці) суб'ектаў гаспадарання»).

¹⁷ Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь па стане на 1 ліпеня 2020 г.

https://minjust.gov.by/directions/compare_coverage/

¹⁸ Пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 22 мая 2020 г. № 305 («Аб мерах па прадухіленні распаўсюджвання інфекцыі, выкліканай каранавірусам COVID-19»). <https://pravo.by/document/?guid=3961&p0=C22000305>

Да такіх юрыдычных асоб адносяцца такія АГС, як установы і асацыяцыі (але не саюзы грамадскіх аб'яднанняў). Пры гэтым заяўны прынцып, прадугледжаны Дэкрэтам № 1 для дзяржаўнай рэгістрацыі суб'ектаў гаспадарання, будзе захаваны. Згодна з афіцыйным абгрунтаваннем гэтага законапраекта, з яго ўступленнем у сілу тэрмін дзеяння Указа № 1 заканчваецца.

Публічнае абмеркаванне вышэйзгаданага законапраекта, у рамках якога любы жадаючы мог накіраваць свае прапановы і заўвагі, праходзіла ў рэжыме анлайн з лістапада па снежань 2019 года. Праект атрымаў шырокі водгук як у грамадзян, так і ў юрыдычнай супольнасці. Свае прапановы і каментарыі да законапраекта прадставілі 30 удзельнікаў грамадскіх абмеркаванняў, у тым ліку шэсць каманд юрыдычных факультэтаў ВУ (якія таксама выказалі сваё меркаванне аб інтарэсах АГС і свабодзе аб'яднанняў). Аднак, падводзячы вынікі абмеркавання, Мінюст канстатаваў, што пытанні дзяржаўнай рэгістрацыі ўстановы як групы актываў і змест устаноўчых дакументаў юрыдычных асоб выходзяць за рамкі прапанаванага закона і не могуць быць прыняты да ўвагі. Гэта азначае, што ў гэтым спецыялізаваным законе застаюцца няўлічанымі прапановы, якія датычацца адсутнасці палажэння аб змяненні заснавальнікаў устаноў пасля іх рэгістрацыі, што з'яўляецца старым праблемам гэтага спецыялізаванага закона.

Многія ўдзельнікі дыскусіі выказалі сумненне ў мэтазгоднасці законапраекта аб адмене працэдуры ўзгаднення найменняў юрыдычных асоб і ўвядзенні дадатковых падстаў для адмовы ў дзяржаўнай рэгістрацыі ў выпадках неадпаведнасці прапанаваных найменняў патрабаванням заканадаўства. На практыцы прапанаваная папраўка можа стаць дадатковым бар'ерам для стварэння АГС, спрыяючы злоўжыванню тэхнічнымі працэдурамі для прадухілення рэгістрацыі «непажаданых» арганізацый. Пярэчанні рэгіструючых органаў супраць найменняў устаноў ужо шырока выкарыстоўваюцца як падстава для адмовы ў рэгістрацыі АГС, якая ў цяперашні час падлягае асобнай працэдуры (параўнальна проста і даступна анлайн). Калі закон будзе прыняты ў прапанаванай форме, магчымасці для рэгістрацыі ўстаноў скароцяцца, паколькі ўстановы цяпер з'яўляюцца самай папулярнай і проста арганізацыйна-прававой формай АГС у Беларусі.

Як заявілі ў Мінюсце, шэраг пытанняў, якія паступілі падчас грамадскага абмеркавання законапраекта, патрабуюць дадатковага разгляду з зацікаўленымі бакамі. У іх ліку разгляд парадку электроннай рэгістрацыі юрыдычных асоб, магчымасць размяшчэння юрыдычных адрасоў юрыдычных асоб у жылых памяшканнях не толькі для прыватных унітарных прадпрыемстваў і селянскіх (фермерскіх) гаспадарак, але і для іншых арганізацыйных форм (цяпер недаступных для АГС у форме ўстаноў і аб'яднанняў/саюзаў

юрыдычных асоб), а таксама вядзенне Дзяржаўнага рэестра на дзвюх дзяржаўных мовах.¹⁹

Дзяржаўныя органы стварылі перашкоды для ажыццяўлення мерапрыемстваў, накіраваных на аказанне дапамогі ахвярам парушэння правоў чалавека. Сярод іншых спосабаў гэта адбываецца шляхам забароны збору сродкаў на гэтыя мэты. У дачыненні да асоб, якія аказвалі адрасную фінансавую дапамогу беларусам, якія пацярпелі ад самавольства праваахоўных органаў, збіцця і катаванняў, узбуджаны крымінальныя справы па абвінавачанні ў «фінансаванні экстрэмізму».

Крымінальны пераслед і арышты сябраў Каардынацыйнай рады апазіцыі ўладамі нібыта былі апраўданыя толькі ў сувязі з іх мэтай змены палітычнага рэжыму і забеспячэння перадачы ўлады.

Пасля прэзідэнцкіх выбараў было ўзбуджана больш за 900 крымінальных справаў супраць пратэстоўцаў, праваабаронцаў, назіральнікаў за выбарамі, журналістаў і СМІ, лідэраў і актывістаў АГС. Шэраг гэтых спраў звязаны з удзелам грамадзян у аб'яднаннях і дзейнасці АГС, што сведчыць аб вельмі негатыўных зменах у выглядзе сур'ёзных абмежаванняў, якія накладваюцца на свабоду асацыяцыі.

21 снежня 2020 года Генеральная пракуратура Беларусі заявіла аб узбуджэнні крымінальных спраў у дачыненні да членаў Каардынацыйнай рады апазіцыі ў сувязі са стварэннем «экстрэмісцкай групы» і фінансаваннем яе дзейнасці з мэтай захопу дзяржаўнай улады неканстытуцыйным шляхам. Сярод падазраваных Генеральная пракуратура назвала Святлану Ціхановіч, Марыю Калеснікову, Максіма Знака, Паўла Латушку, Вольгу Кавалькову, Сяргея Дылеўскага і іншых асоб. Узбуджаны крымінальныя справы па абвінавачанні ў «фінансаванні экстрэмізму» у дачыненні да асоб, якія аказвалі адрасную фінансавую дапамогу беларусам, якія пацярпелі ад паліцэйскага самавольства, збіцця і катаванняў.

Пасля затрымання дырэктара Гродзенскага дзіцячага хоспіса Вольгі Вялічкі падчас акцый пратэсту ў дачыненні да актывісткі ўзбуджаная крымінальная справа па артыкуле аб фінансавых парушэннях. Таксама была ўзбуджаная крымінальная справа ў дачыненні да кіраўніка фонду «Палеская Дабрыня» Алены Шымалінай, якая аказвала дапамогу пацярпелым ад збіцця з боку міліцыі 9-11 жніўня 2020 года. Ёй было прад'яўлена абвінавачанне па артыкуле 342 КК «Арганізацыя і падрыхтоўка дзеянняў, якія груба парушаюць грамадскі парадак, або актыўны ўдзел у іх». Пасля правадзення ператрасу яна была вымушана ўцякаць з краіны. Дзесяткі іншых лідэраў і актывістаў АГС пакінулі Беларусь, баючыся крымінальнага пераследу па падобных падставах.

¹⁹ Падведзены вынікі грамадскага абмеркавання праекта Закона («Аб дзяржаўнай рэгістрацыі і ліквідацыі (спыненні дзейнасці) суб'ектаў гаспадарання»). <http://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2019/december/43846/>

Краўдфандынгавыя платформы MolaMola і Ulej, афіляваныя з Белгазпрамбанкам, сталі аднымі з першых ахвяр палітычна матываваных крымінальных пераследаў падчас перадвыбарнай кампаніі. Заснавальнікі гэтых сэрвісаў абвінавачваліся ў фінансавых парушэннях (у тым ліку ва ўхіленні ад выплаты падаткаў і адмыванні грошай) у рамках крымінальнай справы супраць сябраў каманды былога кіраўніка Белгазпрамбанка Віктара Бабарыкі, узбуджанай неўзабаве пасля пачатку яго прэзідэнцкай кампаніі. Дзейнасць краўдфандынгавых пляцовак, якія адыгралі ключавую ролю ў мабілізацыі фінансавых рэсурсаў для барацьбы з COVID-19, была заблакаваная ў адпаведнасці з законам «Аб мерах па супрацьдзеянні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, фінансаванню тэрарыстычнай дзейнасці і фінансаванню распаўсюджвання зброі масавага знішчэння», а іх банкаўскія рахункі замарожаныя²⁰. Сродкі, сабраныя краўдфандынгавымі праектамі праз гэтыя сайты, таксама былі замарожаныя, а Ulej абвясціў аб прыпыненні выплат з-за банкаўскіх памылак па 14 праектах на суму 91 234 беларускіх рубля (каля 29 600 еўра). 21 чэрвеня 2020 года Эдуарду Бабарыку, сыну банкіра і кіраўніка MolaMola Віктара Бабарыкі, было прад'яўлена абвінавачанне па частцы 2 артыкула 243 КК РБ («ухіленне ад выплаты падаткаў у асабліва буйным памеры»). Пасля гэтага MolaMola заявіла, што перанесла сваю дзейнасць ва Украіну.²¹

У лік пераследуемых прадстаўнікоў АГС уваходзіць і Марыя Рабкова, валанцёр Праваабарончага цэнтра «Вясна», якая была арыштаваная і абвінавачаная ў здзяйсненні крымінальнага злачынства па артыкуле 293 Крымінальнага кодэкса («навучанне ці іншая падрыхтоўка асоб для ўдзелу ў масавых беспарадках або фінансаванне такой дзейнасці»). Акрамя таго, Андрэю Чапюку, яшчэ аднаму валанцёру арганізацыі, прад'яўлена абвінавачанне па ч. 2 арт. 293 КК («удзел у масавых беспарадках»).

На працягу 2020 года для некамерцыйных арганізацый у Беларусі быў уведзены абавязак публікаваць абавязковыя і аб'ёмныя фінансавыя справаздачы ў мэтах супрацьдзеяння адмыванню грошай і фінансаванню тэрарызму (AML/CTF), што неадпаведна бягучай тэрарыстычнай пагрозе. Уведзеныя меры не абмяркоўваліся з сектарам АГС ні пры падрыхтоўцы новага закона, ні пры ўвядзенні мер (студзень-май 2020 г.)²², ні пры падрыхтоўцы формы абавязковай справаздачы, прадстаўляемай АГС, якая была зацверджана Міністам (чэрвень-лістапад 2020 г.). Папраўкі распрацаваны Камітэтам

²⁰ Наша Ніва. «Белгазпрамбанк прыпыняе працу сэрвісу MolaMola, створанага сынам Бабарыка, які збіраў грошы для лекараў і рэпрэсаваных». <https://nn.by/?c=ar&i=253418>

²¹ Dev.by. «MolaMola запускаецца ва Украіне». <https://dev.by/news/mola-mola-ukraine>

²² Закон «Аб унясенні змяненняў у Закон Рэспублікі Беларусь» («Аб мерах па прадухіленні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, фінансавання тэрарыстычнай дзейнасці і фінансавання распаўсюджвання зброі масавага паражэння») прыняты 13 мая 2020 г., апублікаваны 19 мая 2020 г. на Нацыянальным прававым інтэрнэт-партале і ўступіў у сілу ў лістападзе 2020 г. <http://kgk.gov.by/en/news-press-center-en/view/important-innovations-in-the-field-of-combating-money-laundering-and-the-financing-of-terrorism-were-110910/>

дзяржкантролю сумесна з Нацыянальным банкам, Мінюстам і іншымі дзяржаўнымі органамі.

Незадоўга да гэтага, у лютым 2020 года, Еўразійская група па супрацьдзеянні легалізацыі даходаў, атрыманых злочынным шляхам, і фінансаванню тэрарызму (ЕАД) і Міжурадавая камісія па фінансаванню маніторынгу (FATF) апублікавалі "Справаздачу аб узаемнай ацэнцы Рэспублікі Беларусь", у якой прааналізавана эфектыўнасць нацыянальнай сістэмы AML/CTF.²³

Шырокае кола беларускіх няўрадавых арганізацый прытрымлівалася меркавання аб тым, што рызыка-арыентаваны падыход да Рэкамендацыі 8 FATF (якая патрабуе перагляду законаў і нарматыўных актаў, якія рэгулююць дзейнасць некамерцыйных арганізацый (НКА) з тым, каб гэтыя арганізацыі не маглі ажыццяўляць фінансаванне тэрарызму) не было належным чынам унесены ў нацыянальнае заканадаўства.

Гэта было заснавана не на ацэнцы рызык, характэрных для АГС, а на агульнанацыянальнай ацэнцы рызык, у выніку якой рызыка для НКА лічыцца нізкай. Гэтая ацэнка была заснавана на Рэкамендацыях FATF 2012 года і падрыхтавана з выкарыстаннем Метадалогіі FATF 2013 года. Ацэнка была заснавана на інфармацыі, прадстаўленай краінай, і інфармацыі, атрыманай групай па ацэнцы падчас візіту ў Беларусь у 2019 годзе (аднак колькасць кантактаў, якія група па ацэнцы мела з АГС, была вельмі невялікай). Высновы гэтай ацэнкі былі разгледжаны і адобраны FATF, але без якіх-небудзь кансультацый з шырокім колам АГС як непасрэдных зацікаўленых бакоў.

Урад Беларусі апублікаваў толькі рэзюмэ нацыянальнай ацэнкі.²⁴ Закон увёў дадатковы від справаздачнасці для АГС, нягледзячы на тое, што рызыка ўцягвання АГС у вышэйназваную дзейнасць невялікая. У прыватнасці, паводле выніковай справаздачы аб нацыянальнай ацэнцы рызык адмывання грошай і фінансавання тэрарызму, адсутнасць выпадкаў выкарыстання АГС для здзяйснення дзеянняў, звязаных з адмыванням грошай, сведчыць аб нізкай рызыцы іх датычнасці да злочынай дзейнасці. Дзейнасць міжнародных тэрарыстычных арганізацый, іх філіялаў або членаў у Рэспубліцы Беларусь не зафіксавана. Выпадак знаходжання на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь асоб ці арганізацый, уключаных у санкцыйны спіс ААН, а таксама знаходжання іх маёмасці ці іншых актываў не выяўлена. Арганізацыі не прызнаны тэрарыстычнымі па рашэннях судаў Рэспублікі Беларусь і ў цэлым выпадкаў выкарыстання АГС для фінансавання

²³ ЕАГ. «Справаздача аб узаемнай ацэнцы Рэспублікі Беларусь за 2019 год». <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/mer-fsrb/EAG-Mutual-Evaluation-Report-Belarus-2019.pdf>

²⁴ Права. «Міжведамасная камісія зацвердзіла выніковую справаздачу Нацыянальнай ацэнкі рызык адмывання грошай і фінансавання тэрарызму». <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2019/january/32184/?fbclid=IwAR0wP4czzBwTY1-ZYbf-x1BurEqsp3O4LP1fWeNqFGflr2SzFIVvPIUMCzU>

тэарыстычнай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь не было.

Тым не менш, 7 лістапада 2020 г. Міністэрства юстыцыі раптоўна і нечакана выдала Загад № 153-1 («Аб інфармацыі пра дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў і фондаў»)²⁵. Загадам прадугледжана, што грамадскія аб'яднанні і фонды **будуць абавязаны прадастаўляць справаздачу пра сваю дзейнасць разам з фінансавай справаздачай да 1 сакавіка кожнага года.**

Пералік звестак, якія павінны быць апублікаваныя фондамі і грамадскімі аб'яднаннямі ў новай справаздачы, складаецца з двух блокаў:

- **Справаздача аб дзейнасці арганізацыі.** Сюды павінны быць уключаны звесткі аб колькасці членаў грамадскага аб'яднання, яго арганізацыйнай структуры, месцазнаходжанні яго кіруючага органа і дзейнасці, праведзенай цягам папярэдняга года.
- **Справаздача аб даходах і расходах грашовых сродкаў і маёмасці.** Тут неабходна ўказаць інфармацыю аб агульнай суме грашовых сродкаў і іншай маёмасці; аб уступных і членскіх унёсках (калі ўнёскі прадугледжаны законам); аб даходах ад лекцый, выстаў, спартыўных і іншых мерапрыемстваў, якія праводзяцца ў статутных мэтах; аб даходах ад прадпрыемальніцкай дзейнасці (ад прадпрыемстваў, заснаваных грамадскім аб'яднаннем); аб добраахвотных ахвяраваннях; аб даходах ад замежных дзяржаў, замежных і міжнародных арганізацый; і аб даходах з іншых крыніц. Адносна расходаў неабходна ўказаць агульную суму расходаў, колькасць работнікаў арганізацыі, рэквізіты аплаты іх працы, расходы на матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне, выкарыстанне грашовых сродкаў і іншай маёмасці.

Нараўне з увядзеннем новай справаздачнасці дзяржава наўпрост умешваецца ў дзейнасць АГС шляхам правядзення спецыяльных праверак. У прыватнасці, у жніўні-верасні 2020 года вялікая колькасць АГС, якія атрымалі міжнародную дапамогу, а затым аформілі гэтую дапамогу ў Дэпартаменце па гуманітарнай дзейнасці, атрымалі запыты ад Галоўнага ўпраўлення па барацьбе з эканамічнымі злачынствамі МУС аб выкарыстанні сродкаў з замежных крыніц,²⁶ хаця кантрольныя паўнамоцтвы ў гэтай сферы ўскладзены на Дэпартамент па гуманітарнай дзейнасці (які рэгіструе замежныя гранты). Гэтыя і многія іншыя праверкі фінансавай дзейнасці АГС (у тым ліку з удзелам МУС) сведчаць аб ціску на АГС і ўмяшанні ў іх статутную дзейнасць. Праверкі праводзяцца пераважна ў

²⁵ Пастанова Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь ад 30 кастрычніка 2020 г. № 153-1 («Аб інфармацыі пра дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў і фондаў»). https://pravo.by/upload/docs/op/W22036030_1604696400.pdf

²⁶ Зялёная Беларусь. Атрымальнікаў грантаў выклікаюць у АБЭЗ для «гутаркі». <https://greenbelarus.info/articles/04-09-2020/poluchateley-grantov-vyzyvayut-v-ubep-na-besedu>

дачынненні да АГС, якія крытыкуюць урад ці ўдзельнічаюць у акцыях пратэсту. У некаторых выпадках праверкі доўжацца некалькі месяцаў і перашкаджаюць нармальнай працы ГА (пра гэта паведамляе Фонд «Краіна Замкаў»²⁷).

3.2 Раўнапраўе

Істотных зьменаў у гэтай галіне няма. Па-ранейшаму існуе дыскрымінацыя АГС у параўнанні з камерцыйнымі арганізацыямі, у тым ліку адсутнасць доступу для АГС да мер, якія ўрад прыняў для бізнэсу для пераадолення наступстваў COVID-19. Прэферэнцыйны рэжым для ГОНГА захоўваецца, а прававыя ўмовы для АГС залежаць ад іх стаўлення да бягучай палітычнай сітуацыі пасля прэзідэнцкіх выбараў.

У прыватнасці, вясной 2020 года ўрад увёў ільготы і дапамогу прадпрыемствам, якія пацярпелі ад эканамічных цяжкасцей у выніку пандэміі COVID-19, аднак яны засталіся недаступнымі для АГС. Тыя АГС, якія звярталіся да органаў мясцовага самакіравання з просьбамі аб увядзенні падатковых і іншых адтэрміновак па плацяжах (напрыклад, па плацяжах, звязаных з арэндай памяшканняў, якія знаходзяцца ў дзяржаўнай або камунальнай уласнасці), атрымлівалі адмовы.

У Беларусі зарэгістраваны грамадскія аб'яднанні з рознымі напрамкамі дзейнасці. У той жа час усе спартыўныя федэрацыі, з'яўляючыся з юрыдычнага пункту гледжання грамадскімі аб'яднаннямі па спорце, вельмі залежаць ад дзяржавы з-за дзяржаўнага фінансавання і таго, што Нацыянальны алімпійскі камітэт Рэспублікі Беларусь (НАК) убудаваны ў сістэму палітычнай улады. Напрыклад, прэзідэнт Беларусі Аляксандр Лукашэнка з'яўляецца прэзідэнтам НАК, адзін з яго сыноў, Віктар, з'яўляецца першым віцэ-прэзідэнтам НАК²⁸, а другі з яго сыноў, Дзмітрый, з'яўляецца старшынёй Цэнтральнага савета прэзідэнцкага спартыўнага клуба (праз які ідуць вялікія сродкі на фінансаванне спорту, у тым ліку ў выглядзе адрасных стыпендыяў спартсменам)²⁹. Вынікам гэтай сістэмы стаў ціск на шматлікіх спартоўцаў, якія крытыкавалі ўлады і асуджалі гвалт пасля крызісу пасля прэзідэнцкіх выбараў.³⁰

Як і кожны год, прамое фінансаванне БРСМ (ГОНГА) прадугледжана законам і аб дзяржаўным бюджэце на 2020 і 2021 гады асобным артыкулам. Закон «Аб рэспубліканскім бюджэце на 2021 год», прапанаваны Міністэрствам фінансаў і прыняты Палатай

²⁷ Наша Ніва. «Дзяржаўны кантроль прыйшоў у фонд «Краіна замкаў». Дырэктар дапамагаў прэс-службе Каардынацыйнай рады», <https://nn.by/?c=ar&i=258739>.

²⁸ НАК, <https://noc.by/noc/structure/guide/>.

²⁹ Прэзідэнцкі спартыўны клуб. <http://www.sportclub.by/rukovodstvo/rukovodstvo.html>

³⁰ Pressball, <https://www.pressball.by/pbonline/other/87900>; Напрыклад, «спартсменку года», чэмпіёнку свету па фрыстайле Аляксандру Раманоўскую звольнілі, а яе трэнера пазбавілі стыпендыі, <https://gazetaby.info/post/sportsmenku-goda-uvolili-za-to-chto-povezla-v-boln/169611/>.

прадстаўнікоў 18 снежня 2020 года, устанаўлівае прамую субсідыю з дзяржаўнага бюджэту для БРСМ у памеры 9 273 540 беларускіх рублёў (каля 3 млн еўра).³¹

3.3 Доступ да фінансавання

Умовы ў гэтай сферы пагоршыліся. АГС істотна абмежаваныя ў магчымасцях шукаць, атрымліваць і выкарыстоўваць фінансавыя і матэрыяльныя рэсурсы для дасягнення сваіх мэт. Абмежаванні таксама накладваюцца як на замежныя ахвяраванні, так і на ахвяраванні беларускіх карпаратыўных донараў. Гэтыя абмежаванні сталі яшчэ больш жорсткімі напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў.

У маі 2020 года ўведзена абавязковая публікацыя справаздач па AML/CTF для грамадскіх аб'яднанняў і фондаў (форма справаздач зацвярджаецца Мініюстам)³².

Банкі не выдаюць крэдыты АГС у Беларусі. У шэрагу выпадкаў гэта прама ўстаноўлена ўнутранымі аперацыйнымі працэдурамі банкаў.³³

Для атрымання ахвяраванняў з-за мяжы АГС павінны атрымаць спецыяльны дазвол у выглядзе рэгістрацыі ў Дэпартаменце па гуманітарнай дзейнасці, незалежна ад сумы атрыманай дапамогі. Акрамя таго, у агульным парадку дапамога падлягае падаткаабкладанню (вызваленне ад падаткаабкладання сустракаецца рэдка і амаль ніколі не распаўсюджваецца на ўсю суму атрыманай дапамогі).

У маі 2020 г. напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў па ініцыятыве дзейнага прэзідэнта³⁴ быў прыняты новы ўказ аб замежнай бязвыплатнай дапамозе, які ўзмацніў жорсткасць дзяржаўнага кантролю і яшчэ больш зусіў магчымасці АГС па прыцягненню сродкаў.

Ахвяраванні ад замежных донараў могуць быць атрыманы толькі з папярэдняй згоды Дэпартамента па гуманітарнай дзейнасці Адміністрацыі Прэзідэнта і толькі на мэты, вызначаныя Указам Прэзідэнта ад 25 мая 2020 года № 3 («Аб замежнай бязвыплатнай дапамозе»), які замяніў папярэдні Указ Прэзідэнта ад 31 жніўня 2015 г. гады № 5 і яшчэ больш скараціў пералік мэт, на дасягненне якіх дазволена прыцягваць замежнае фінансаванне. У той жа час у гэты вычарпальны спіс не ўваходзяць, напрыклад, такія мэты, як правы чалавека, развіццё дэмакратыі ці гендэрная роўнасць. У снежні 2020 г.

³¹ Праект Закона Рэспублікі Беларусь «Аб рэспубліканскім бюджэце на 2021 год», <http://www.minfin.gov.by/ru/news/854c58f7b78a44a0.html>.

³² «Беларусь увяла справаздачнасць для АГС на аснове мер AML/CTF», <https://belngo.info/2020.belarus-has-introduced-reporting-for-csos-based-on-aml-ctf-measures.html>.

³³ Lawtrend. «Справаздача аб даследаванні «Доступ некамерцыйных арганізацый да банкаўскіх паслуг: Топ-10 лепшых банкаўскіх практык», <https://www.lawtrend.org/freedom-of-association/issledovanie-dostup-nekommercheskih-organizatsiy-k-bankovskim-uslugam-top-10-luchshih-bankovskih-praktik>.

³⁴ Навіны. «Лукашэнка заклікаў да ўзмацнення кантролю над замежнай дапамогай», <https://naviny.media/new/20200430/1588236327-lukashenko-prizval-uzhestochit-kontrol-nad-inostrannoy-bezvozmездnoy>.

Дэпартамент гуманітарнай дзейнасці адмовіў у рэгістрацыі дапамогі АГС «Імёны», што, у сваю чаргу, перашкодзіла выдзяленню 89 117 BYN (каля 29 000 еўра) на дапамогу пацярпелым ад дзеянняў паліцыі пры разгоне дэманстрацый³⁵. Тая ж арганізацыя была вымушана па той жа прычыне вярнуць 26 400 BYN (каля 8 500 еўра), якія пасольства Літвы выдзеліла ў якасці гранта для пакрыцця выдаткаў на два праекты: «Будучыя прафесіі для дзяцей-сірот» і «Урокі для дзяцей з аўтызмам».

Ізноў уведзена пошліна за рэгістрацыю замежнай дапамогі, якая складае 0,5% ад яе сумы. Атрыманне замежнай дапамогі без рэгістрацыі або з іншымі парушэннямі з'яўляецца грамадзянска-прававым правапарушэннем (караецца штрафам па арт. 23.23 КаАП РБ), а паўторнае парушэнне - крымінальным злачынствам, якое караецца пазбаўленнем волі на тэрмін да трох гадоў па арт. 369 КК РБ.

Аналагічна, АГС могуць атрымліваць ахвяраванні ад беларускіх арганізацый толькі на мэты, прадугледжаныя Указам Прэзідэнта ад 1 ліпеня 2005 г. № 300 («Аб прадастаўленні і выкарыстанні бязвыплатнай (спонсарскай) дапамогі»). Гэты спіс мэт таксама з'яўляецца вычарпальным і на практыцы не дазваляе АГС атрымліваць ахвяраванні на дзейнасць, указаную ў іх статутах. Забараняецца прадпрымальніцкая дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў.

Увосень 2020 года банкі замарозілі рахункі затрыманых або збітых АМАПам, а таксама звольненых і тых, хто атрымаў дапамогу ад Беларускага фонду салідарнасці (BYSOL), грамадзян. Дзяржаўныя СМІ распачалі паклёпніцкую кампанію супраць BYSOL і іншых фондаў, якія аказваюць дапамогу ахвярам дзяржаўных рэпрэсій.

22 снежня 2020 года праваахоўнікі правялі ператрус у супрацоўнікаў АГС Прэс-клуб Беларусі. Заснавальніца арганізацыі Юлія Слуцкая была затрымана ў аэрапорце пасля прыбыцця ў Беларусь пасля адпачынку³⁶, а ў офісе і кватэрах некалькіх кіраўнікоў арганізацыі былі праведзены ператрусы. Дэпартамент фінансавых расследаванняў расследаваў меркаваныя парушэнні падатковага заканадаўства службовымі асобамі Прэс-клуба і іншых суб'ектаў гаспадарання, звязаныя, у тым ліку, з атрыманнем буйных грашовых сум з-за мяжы. Еўрапейская федэрацыя журналістаў асудзіла рэпрэсіі ўрада ў дачыненні да Прэс-клуба³⁷ і расцаніла іх як зваротны ўдар у адказ на ўвядзенне Еўразвязам санкцыяў супраць беларускіх чыноўнікаў. Аб гэтым сведчыць той факт, што

³⁵ Svaboda.org «Адміністрацыя Лукашэнка заблакіравала інастранныя дапамогу жывым насілія со сторуны сіловіков», <https://www.svaboda.org/a/31015383.html>.

³⁶ «Волна новых уголовных дел против ОГО в Беларуси нарастает», <https://belngo.info/2020.the-wave-of-new-criminal-cases-against-csos-in-belarus-is-growing.html>.

³⁷ EFJ. «Беларусь: EFJ требует немедленного освобождения Юлии Слуцкой», <https://europeanjournalists.org/blog/2020/12/22/belarus-efj-demands-the-immediate-release-of-yulia-slutskaya/>.

міністр замежных спраў Беларусі Уладзімір Макей аб'явіў³⁸ аб мерах у адказ у дачыненні да беларускіх арганізацый, якія падтрымліваюцца замежнымі пасольствамі ў Беларусі. Юліі Слуцкай, заснавальніцы Прэс-клуба, прад'яўлена абвінавачанне па ч. 2 арт. 243 КК (ухіленне ад выплаты падаткаў у асабліва буйным памеры). Абвінавачанні таксама былі прад'яўлены фінансавому дырэктару Прэс-клуба Сяргею Альшэўскаму, яго праграмнаму дырэктару Але Шарко і відэааператарам Пятру Слуцкаму і Дзянісу Сакалоўскаму. Сяргей Якупаў, кіраўнік Акадэміі Прэс-клуба, які мае расійскае грамадзянства, быў вызвалены і дэпартаваны ў Расію без якіх-небудзь абвінавачанняў³⁹.

У верасні 2020 г. дзяржаўнае СМІ раскрытыкавала ўстанову «Цэнтр па прасоўванні правоў жанчын – Яе правы», місіяй якой з'яўляецца ўмацаванне патэнцыялу жанчын і дзяўчынак шляхам выкаранення гендэрнай дыскрымінацыі⁴⁰. Падставай для пераследу гэтай АГС паслужылі яе легальныя аперацыі па атрыманні замежнага фінансавання, у сувязі з чым арганізацыю абвінавацілі ў фінансаванні жаночых пратэстаў у Беларусі (муж заснавальніцы быў пасаджаны ў турму, а сама яна збегла з краіны).

Многія іншыя АГС, фонды і краўдфандынгавыя ініцыятывы таксама падвергліся прапагандысцкім атакам і кампаніям па іх дыскрэдытацыі ў СМІ, у тым ліку з боку дзейных чальцоў урада (як на мясцовым узроўні, так і на ўзроўні цэнтральнай адміністрацыі, уключаючы Міністэрства юстыцыі⁴¹ аж да прэм'ер-міністра Рамана Галоўчанкі).

3.4 Свабода мірных сходаў

Умовы ў гэтай сферы пагоршыліся. Легальная арганізацыя сходаў у 2020 годзе ў Беларусі стала дэ-факта немагчымай у перыяд пасля прэзідэнцкіх выбараў. Мірныя мітынгі апазіцыі забароненыя (у тым ліку пад маркай пандэміі COVID-19), спыненыя масавым ужываннем сілы і арыштамі тысяч удзельнікаў, а для мітынгаў прыхільнікаў дзейнай улады створаны рэжым найбольшага спрыяння.

У красавіку 2020 года, незадоўга да прэзідэнцкіх выбараў, распараджэннем урада быў уведзены абавязак заключаць папярэднія дамовы з міліцыяй, хуткай дапамогай і службаўмі ўборкі да падачы заявак на правядзенне масавых мерапрыемстваў (або апавяшчэнняў, калі гаворка ідзе аб месцах, якія падлягаюць да паведамляльнага парадку). Інфармацыя аб тым,

³⁸ TUT.by. «Макей пра санкцыі ў адказ ЕС: Мы абмяжуем дзейнасць шэрагу палітычных фондаў, якія дзейнічаюць пад эгідай пасольстваў», <https://news.tut.by/economics/712372.html?c>.

³⁹ Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Кіраўнікам прэс-клуба прад'яўленае абвінавачванне па справе аб «ухіленні ад выплаты падаткаў», <http://spring96.org/en/news/101168>.

⁴⁰ ТАСС. «СМІ: PandaDoc фінансуе апазіцыйныя жаночыя маршы», <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panoma/9437679>.

⁴¹ Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь. «Аб дзейнасці незарэгістраваных фондаў», https://www.minjust.gov.by/special/press/news/o_deyatelnosti_nezaregistrovannykh_fondov/.

ці заключалася калі-небудзь такая дамова Міністэрствам унутраных спраў, адсутнічае. Гэтая новая працэдура фактычна азначала поўную забарону на законныя масавыя мерапрыемствы (за выключэннем перадвыбарных пікетаў па зборы подпісаў і сустрэч кандыдатаў з выбаршчыкамі, якія тым не менш былі разагнаныя ўладамі або сарваныя іншым чынам).

За месяцы, якія папярэднічалі прэзідэнцкім выбарам, было арыштавана некалькі сотняў удзельнікаў мірных акцыяў пратэсту. Аднак пасля прэзідэнцкіх выбараў 9 жніўня 2020 года зноў успыхнулі пратэсты, якія суправаджаліся незаконным і непарапартыйным гвалтам з боку міліцыі і АМАПа. Улады працягвалі практыку гвалтоўнага разгону мірных акцый пратэсту і прымянення гвалту ў дачыненні да дэманстрантаў⁴². Да разгону дэманстрантаў прыцягваліся і вайскоўцы з ужываннем вадамётаў, светлашумавых гранат, слэзатачывага газу і гумавых куль⁴³ (яны таксама прымяняліся да журналістаў і людзей, якія проста назіралі за пратэстамі са сваіх дамоў). Больш за 31 000 чалавек былі арыштаваныя за ўдзел у мірных акцыях пратэсту. Як правіла, арышт доўжыўся да 15 сутак, але часам і даўжэй, некаторыя абвінавачаныя знаходзіліся за кратамі да двух месяцаў з-за неаднаразовага ўдзелу ў акцыях пратэсту. Акрамя таго, тысячы людзей атрымалі сур'ёзныя раненні⁴⁴. Па словах апытанай крыніцы, ад 2000 да 4000 арыштаваных падалі скаргі на збіццё, катаванні⁴⁵ і адмову ў аказанні медыцынскай дапамогі, але па гэтых зваротах не было ўзбуджана ніводнай крымінальнай справы⁴⁶. Колькасць ахвяр можа быць нашмат большай, бо многія беглі за мяжу пасля вызвалення, а асобам, якія ініцыявалі гэтыя звароты, нярэдка прад'яўляліся новыя крымінальныя абвінавачанні ва ўдзеле ў масавых беспарадках.

Асаблівую занепакоенасць праваабарончай супольнасці выклікаюць парушэнні правоў палітвязняў, якія ўтрымліваюцца ў следчых ізалятарых і іншых месцах утрымання пад вартай, у прыватнасці сістэматычныя забароны на сустрэчы з адвакатамі на падставе супрацьпандэмічных захадаў і выпадкі жорсткага і бесчалавечнага абыходжання⁴⁷.

⁴² Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі: лістапад 2020 г.», <https://spring96.org/en/news/100777>.

⁴³ Новы Час. «Якую зброю ўжывалі сілавікі супраць людзей у Мінску?», <https://novychas.by/hramadstva/jakuju-zbroju-vykarystouvajuc-silaviki-suprac-ljud>.

⁴⁴ TUT.by. «Жнівеньскія пратэсты: з якімі траўмамі везлі ў лякарні з вуліц, райаддзела і турмы на Акрэсціна», <https://news.tut.by/society/699761.html?c>.

⁴⁵ FIDH. «Беларусь – НДА па правах чалавека заклікаюць спыніць катаванні і адвольныя арышты мірных дэманстрантаў», <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/belarus/belarus-human-rights-ngos-call-on-torture-and-arbitrary-arrests-of>.

⁴⁶ Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Беларускія праваабаронцы прадставілі даклад «Аб парушэннях правоў чалавека ў Беларусі ў поствыбарчы перыяд» на імя дакладчыка, прызначанага ў рамках Маскоўскага механізма АБСЕ», <http://spring96.org/be/news/99869>.

⁴⁷ Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі: чэрвень 2020 г.», <https://spring96.org/en/news/98021>.

Маюцца шматлікія доказы пагрозаў сэксуальнага гвалту ў дачыненні да мужчын і жанчын падчас утрымання пад вартай або ў цэнтрах утрымання пад вартай, а таксама шматлікія і задакументаваныя сведчанні прымянення катаванняў, уключаючы фізічныя катаванні і наўмыснае нанясенне калецтваў⁴⁸.

Дакладна вядома, што было забіта не менш за шэсць пратэстуючых, некаторыя з якіх былі расстраляныя АМАПам непасрэдна падчас разгону мірных пратэстаў. Смерці гэтых удзельнікаў пратэсту застаюцца без належнага расследавання, а вінаватыя не прыцягнуты да адказнасці.

Што да АГС, то мішэнямі сталі тыя АГС, чые лідэры былі прыцягнутыя да адказнасці за ўдзел у пратэстах. Сярод затрыманых былі лідэры і актывісты вядомых АГС. У іх лік уваходзяць, Ірына Сухій, Марына Дубіна, Алесь Жучкоў, Алена Аўтушка, Вольга Смалянка, Алег Граблеўскі, Андрэй Ягораў, Уладзімір Кавалкін, Леанід Мархотка, Вольга Вялічка і іншыя. 22 кастрычніка 2020 года, праз тыдзень пасля затрымання і вынясення штрафу за ўдзел у акцыі пратэсту дырэктару Гродзенскага дзіцячага хоспіса Вольгі Вялічкі, у хоспісе быў праведзены ператрус на падставе падатковай праверкі ў сувязі з «доказамі скажэння інфармацыі аб падатковай базе і ўхіленне ад выплаты падаткаў». Улады таксама запатрабавалі ад арганізацыі пакінуць арандаваныя памяшканні, у якіх яна размяшчалася.

3.5 Права на ўдзел у прыняцці рашэнняў

Умовы ў гэтай сферы пагоршыліся. Ва ўмовах масавых арыштаў і катаванняў, а таксама крымінальных спраў і іншых формаў рэпрэсій магчымасці ўдзелу АГС у прыняцці рашэнняў звужыліся. Гэта адбылося нягледзячы на тое, што ў перыяд вострай палітычнай канфрантацыі дзяржава запрашала АГС да ўдзелу ў розных нефармальных дыялогавых пляцоўках для абмеркавання рэформаў мясцовага самакіравання, канстытуцый і г.д.

Многія АГС свядома адмовіліся ад адвакатавання і супрацоўніцтва з уладамі ў абстаноўцы рэпрэсій, заявілі аб прыпыненні сваёй дзейнасці па адвакатаванні або поўным спыненні супрацоўніцтва з органамі дзяржаўнай улады⁴⁹.

З'яўленне больш дакладнай рэгламентацыі парадку вынясення законапраектаў на грамадскае абмеркаванне ў адпаведнасці з новым законам «Аб нарматыўных прававых

⁴⁸ Міжнародны камітэт па расследаванні катаванняў у Беларусі. «Масавыя катаванні ў Беларусі 2020 г. – Першая прамежкая справаздача аб рэагаванні дзяржавы і прынятых мерах па расследаванні масавых катаванняў 9–13 жніўня 2020 г.», <http://www.legin.by/documents/Belarus-tortures-2020-first-report>.

⁴⁹ «У Мінску адбылася каардынацыйная нарада няўрадавых арганізацый», <https://belngo.info/2020.u-mensku-prajshla-kaardynatsyjnaya-sustrecha-nyauradavyh-arganizatsyj.html>.

актах», якое ўступіла ў сілу ў 2019 годзе, садзейнічала значнаму павелічэнню колькасці такіх абмеркаванняў. Пра гэта, у прыватнасці, сведчыць рост колькасці абмеркаванняў прапанаваных законапраектаў праз афіцыйны Юрыдычны форум:

Год	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Колькасць заканадаўчых актаў, вынесеных на публічнае анлайн-абмеркаванне на Юрыдычным форуме	1	1	6	12	26	76	165	195
Колькасць каментароў	3	1	34	488	709	1,557	3,021	7,437
Сярэдняя колькасць каментароў да праекту заканадаўчага акта	3	1	5.6	40.6	27.2	20.4	18.3	38.1

Нягледзячы на значнае пашырэнне практыкі вынясення праектаў нарматыўных прававых актаў на грамадскае абмеркаванне ў 2019-2020 гадах, узровень уцягнутасці грамадскасці ў працэс прыняцця рашэнняў і ўзровень камунікацыі грамадзянскай супольнасці з дзяржаўнымі органамі застаецца нізкім.

Сярод іншага, на грамадскае абмеркаванне двойчы выносіліся прапанаваныя папраўкі да Закона аб валанцёрскай дзейнасці. Спачатку АГС было прапанавана выказаць агульную думку аб неабходнасці такога закона, затым праект быў прадстаўлены для каментароў. У цэлым атрыманы законапраект заслугоўвае ўвагі: ён улічвае заўвагі АГС і спасылаецца на падыходы, пералічаныя ў матэрыялах, прадстаўленых ECNL, у тым ліку аб правядзенні сумеснага працэсу распрацоўкі на ранняй стадыі і недапушчэнні празмернага рэгулявання валанцёрства⁵⁰. Аднак законапраект яшчэ не быў прадстаўлены ў парламент.

⁵⁰ Форум Права. Праект Закона Рэспублікі Беларусь «Аб валанцёрскай дзейнасці» – грамадскае абмеркаванне, <https://forumpravo.by/forums/npa.aspx?forum=15&topic=15851>. У суправаджальным абгрунтаванні да законапраекта змяшчаецца спасылка на праграмны дакумент ECNL «Валанцёрства: еўрапейская практыка рэгулявання», распрацаваны па запыце беларускіх няўрадавых арганізацый у 2014 г., <https://ecnl.org/publications/approaches-regulation-volunteering>.

АГС былі расчараваныя адсутнасцю дыялогу з Мінюстам па мерах па справаздачнасці па AML/CFT, прадугледжанымі законам, прынятым у маі 2020 года. Нягледзячы на просьбы АГС аб правядзенні кансультацый і прапановы апублікаваць праект інструкцый падрыхтоўкі справаздач для грамадскага абмеркавання, гэтага не было зроблена. У лістападзе 2020 года загад Мінюста аб парадку справаздачнасці быў прыняты без уліку меркаванняў зацікаўленых бакоў.

У лістападзе 2020 г. новым указам Прэзідэнта былі прадугледжаны абавязковыя штогадовыя планы праектаў падзаконных актаў урада⁵¹, што з'яўляецца частковым выкананнем рэкамендацыі, выкладзенай у CSO meter 2019. Аднак прэзідэнцкія ўказы па-ранейшаму не падлягаюць адкрытаму планаванню.

Нездавальняюча адсутнасць яснасці ў сітуацыі з новай рэдакцыяй закона «Аб грамадскіх аб'яднаннях». Законапраект быў унесены ў парламент у снежні 2019 года. Аднак у студзені 2020 года ён быў адкліканы з парламента «на дапрацоўку» і застаецца невядома, у якім стане і на якой стадыі зараз знаходзіцца праект. Гэта пазбаўляе АГС магчымасці ўдзельнічаць у абмеркаванні законапраекта, які іх непасрэдна закране.

3.6 Свабода выказвання

Умовы ў гэтай сферы пагоршыліся. Агульны агляд паказвае, што ў Беларусі шырока прымяняюцца як ранейшыя, так і новыя меры па абмежаванні свабоды слова. Жорсткія абмежаванні свабоды слова распаўсюджваюцца як на журналістаў (са шматлікімі арыштамі і завядзеннем крымінальных спраў па абвінавачанні ў закліках да беспарадкаў), так і на СМІ (з забаронамі друку газет, тыражоў, блакіроўкай інтэрнэт-сайтаў), а таксама на блогераў, членаў выбарчых камісій і выкрывальнікаў. Крымінальныя справы, звязаныя з паклёпам і абразай прэзідэнта, падбухторваннем да гвалту ў дачыненні да паліцыі, абразай сімвалаў дзяржавы, распаўсюджваннем экстрэмізму, шырока выкарыстоўваюцца ў якасці падставы для прадухілення распаўсюджвання непажаданых меркаванняў.

Сродкі масавай інфармацыі падвергліся жорсткім рэпрэсіям з арыштамі вялікай колькасці журналістаў, некаторыя з якіх знаходзяцца ў зняволенні па крымінальных абвінавачаннях. Зафіксаваны выпадкі стральбы з агнястрэльнай зброі па асобах у адзенні, якое абазначала іх як прэсу.

Згодна з артыкулам 38 Закона аб СМІ, у Беларусі забаронена распаўсюджванне інфармацыі ад імя арганізацый, якія не маюць дзяржаўнай рэгістрацыі, ні ў СМІ, ні ў Інтэрнеце.

⁵¹ Pravo.by. Указ № 415 «Аб павышэнні эфектыўнасці і якасці нарматворчай дзейнасці», <https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=P32000415&p1=1&p5=0>.

Шырока прымяняецца блакіроўка працы Інтэрнэту: мабільны Інтэрнэт звычайна перарываецца падчас масавых дэманстрацый, а вэб-сайты блакуюцца, у тым ліку вэб-сайты СМІ. У дзень галасавання на прэзідэнцкіх выбарах, 9 жніўня 2020 г., і ў наступныя дні доступ у Інтэрнэт быў амаль цалкам адключаны па ўсёй краіне⁵². Блакіроўкі былі або татальнымі, або датычыліся пэўных інтэрнэт-сэрвісаў, вэб-сайтаў, сацыяльных сетак і службаў абмену паведамленнямі, як мясцовых, так і глабальных. Сцвярджаецца, што беларускія ўлады вырашылі не толькі выкарыстоўваць deep packet inspection (DPI), але і заблакаваць пратаколы перадачы даных, што прывяло да парушэння звязанасці беларускіх сетак. Увесь замежны трафік накіроўваўся толькі па адным канале, каб дазволіць DPI зрабіць VPN неэфектыўным⁵³. 21 верасня 2020 г. Беларусь абмежавала доступ да трох вэб-сайтаў: BYSOL, дабрачыннага фонду «Беларусь будучыні» і «Daramazhy.by»⁵⁴.

A1 Telekom Austria Group (адзін з найбуйнейшых апэратараў сапавай сувязі ў Беларусі) апублікавала фінансавую справаздачу за трэці квартал 2020 года. У справаздачы ёсць скаргі на абмежаванні доступу ў інтэрнэт з боку дзяржаўных правайдэраў-манапалістаў. У выніку пацярпелі абаненты ўсіх мабільных апэратараў краіны. Узгадваецца, што апэратарам было загадана знізіць прапускную здольнасць сваёй мабільнай сеткі ў Мінску. Сітуацыя прывяла да павелічэння скаргаў кліентаў. Акрамя таго, функцыі SMS-паведамленняў выкарыстоўваліся ў якасці звычайнага ўрадавага канала для інфармавання грамадзян аб «парушэннях нацыянальнай бяспекі»⁵⁵.

З крымінальных справаў, узбуджаных па выніках прэзідэнцкіх выбараў, вельмі высокая доля крымінальных справаў па фактах паклёпу і абразы прадстаўніка ўлады, у тым ліку міліцыі і прэзідэнта. Па некаторых з гэтых спраў ужо вынесены прыгаворы з пазбаўленнем волі ў якасці прыгавору.

Да пазбаўлення волі таксама прыгавораны асобы, якія зрабілі надпісы (напрыклад, «мы не забудзем») у месцы, дзе АМАП застрэліў бяззбройнага пратэстуючага.

Па стане на 24 снежня 2020 г. у зняволенні знаходзяцца наступныя журналісты: Кацярына Барысевіч, Кацярына Андрэева, Дар'я Чульцова, Аляксандра Піліповіч-Сушчыц, Сяргей Гардзіевіч, Юлія Слуцкая, Ала Шарко, Сяргей Альшэўскі, Сяргей Якупаў і Пётр Слуцкі⁵⁶.

⁵² «Беларусь: інтэрнэт-збоі, арышты і гвалт у кантэксце прэзідэнцкіх выбараў», <https://belngo.info/2020.belarus-internetdisruption-arrests-and-violence-in-the-context-of-the-presidential-presidential-election.html>; Bloomberg «Беларускія чыноўнікі адключылі інтэрнэт з дапамогай тэхналогіі амерыканскай фірмы», <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-28/belarusian-officials-shut-down-internet-with-technology-made-by-u-s-firm>

⁵³ NetObservatory.by. «Блакаванне інтэрнэту ў Беларусі», <https://netobservatory.by/belarus-shutdown-2020-en/>.

⁵⁴ TUT.by. «У Беларусі заблакавалі тры сайты дабрачыннага фондаў», <https://42.tut.by/701229?c>.

⁵⁵ A1 Telekom Austria Group. «Вынікі за трэці квартал і першыя дзевяць месяцаў 2020 года», <https://cdn1.a1.group/final/en/media/pdf/results-qu3-2020.pdf>.

⁵⁶ Беларуская асацыяцыя журналістаў. «Рэпрэсіі супраць журналістаў у Беларусі, 2020 г.» (дыяграма), <https://baj.by/ru/analytics/repressions-against-journalists-belarus-2020-chart>.

Улады Беларусі распачалі крымінальную справу і зрабілі арышт лекара Арцёма Сарокіна і журналісткі Кацярыны Барысевіч, якія апублікавалі інфармацыю аб нядаўняй смерці мірнага пратэстуючага і выкрылі тое, што, відаць, з'яўляецца афіцыйным утойваннем яго забойства. Па дадзеных Amnesty International, яны абодва з'яўляюцца вязнямі сумлення, затрыманымі выключна за ажыццяўленне свайго права на свабоду выказвання меркаванняў⁵⁷.

Парламент і дзяржаўныя чыноўнікі, а таксама дзяржаўныя СМІ распальваюць нянавісьць да прадстаўнікоў апазіцыі. Сярод іншага, улады пастаянна праводзяць параўнанні апазіцыі з нацысцкімі злачынцамі часоў Другой сусветнай вайны, абвешчаюцца заканадаўчыя ініцыятывы аб забароне нацыянальнага бел-чырвона-белага сцяга, які шырока выкарыстоўваўся апазіцыяй падчас пратэстаў, на той падставе, што ён мае некаторую гістарычную сувязь з пранацысцкімі калабарантамі. У цэлым дзяржаўныя СМІ публікуюць прамыя заклікі да гвалту ў дачыненні да тых, хто пратэстуе супраць аспрэчаных вынікаў прэзідэнцкіх выбараў.

3.5 Права на недатыкальнасць прыватнага жыцця

Умовы ў гэтай сферы пагоршыліся. Парушэнні права на недатыкальнасць прыватнага жыцця дзяржаўнымі органамі не расследуюцца і не пераследуюцца, нягледзячы на пастаяннае і шырокае прымяненне сачэння, праслухоўвання і перахопу асабістай перапіскі.

Шырока прымяняюцца катаванні з мэтай атрымання пароля ад смартфона або чат-групы, а таксама надгляду смартфонаў пры арыштах і затрыманнях⁵⁸. Выемка ўсіх прылад захоўвання дадзеных і сувязі шырока выкарыстоўваецца як пры ператрусах у хатах, так і пры арыштах. Звычайна тэлефоны і наўтбукі уладальнікам не вяртаюць.

У межах расследавання крымінальных справаў аб масавых беспарадках, а таксама іншых спраў, улады адсочваюць каардынатары пратэстаў, прымусова дэананімізуючы і арыштоўваючы адміністратараў лакальных пратэстных чатаў і Telegram-каналаў. Рэгулярна публікуюцца персанальныя дадзеныя затрыманых і абвінавачаных па палітычных справах, а таксама інфармацыя аб адміністратарах і падпісантах апазіцыйных і пратэстных Telegram-каналаў. Папярэдняе раскрыццё дэталей палітычных крымінальных спраў у абвінаваўчым і прадудзятым ключы шырока практыкуецца дзяржаўнымі СМІ⁵⁹.

⁵⁷ Amnesty International. «Беларусь: урач і журналіст, якія выкрылі дэзінфармацыю, прыцягнуты да адказнасці», <https://www.amnesty.org/en/documents/eur49/3384/2020/en/>

⁵⁸ Медыя Зона. «Славы ўзлом. Як улада вядзе барацьбу з апазіцыйнымі каналамі і чатамі ў тэлегране», <https://mediazona.by/article/2020/12/25/telega>.

⁵⁹ Human Constanta. «Што не так з публікацыяй асабістых дадзеных Віктара Бабарыкі?», <https://humanconstanta.by/chto-ne->

У 2020 г. з'явілася новая практыка, калі тых, хто раней ахвяраваў грошы на дабрачынныя праекты праз краўдфандынг, выклікаюць на допыт да следчых⁶⁰. Бізнэс, які падтрымаў пратэсты (у тым ліку за кошт ахвяраванняў), таксама сутыкаецца з ціскам і праверкамі. Час ад часу адхіленыя заяўкі АГС на атрыманне і рэгістрацыю замежнага фінансавання становяцца здабыткам грамадскасці ў дзяржаўных СМІ ці іншых праўрадавых крыніцах.

Законапраект «Аб персанальных дадзеных» не прайшоў другое чытанне ў парламенце і не быў прыняты.

У цяперашні час незразумела, ці выкарыстоўваюць улады тэхналогіі для назірання за вулічнымі пратэстамі, але тэхналогія распазнання асоб (FRT) ужо дзейнічае. Паліцыя Беларусі выкарыстоўвае камеры платформы Kipod FRT, устаноўленыя ІТ-кампаніяй Synesis. Згодна з законам, падпісаным Лукашэнкам у 2017 годзе, кожны бізнэс, які кантралюецца дзяржавай, павінен устанавіць камеры і падключыцца да сістэмы назірання.⁶¹ Некалькі затрыманых пратэстуючых паведамлілі аб выкарыстанні інструментаў FRT. Адзін з банкаў заявіў, што яго падраздзяленне ўключана МУС у пералік месцаў, якія павінны быць абсталяваны сістэмамі відэаназірання МУС. Банк лічыць, што перадача відэазапісаў з сістэм відэаназірання, устаноўленых у падраздзяленнях банка, трэцім асобам можа служыць перадумовай да неправамернага распаўсюджвання звестак, якія змяшчаюць банкаўскую таямніцу, што супярэчыць патрабаванням артыкула 121 Банкаўскага кодэкса⁶².

МУС абвясціла аб стварэнні адзінай базы звестак удзельнікаў несанкцыянаваных дэманстрацый на падставе пастаноў, накіраваных на прыцягненне ўдзельнікаў да грамадзянскай і крымінальнай адказнасці. Гэтая сістэма можа аўтаматычна складаць справаздачы аб «бунтарых». На аснове базы дадзеных можна вырашыць пытанне аб «мерах рэагавання» як у дачыненні да канкрэтнай асобы, так і ў дачыненні да групы, аб'яднанай адным ці некалькімі крытэрамі.⁶³

3.6 Абавязкі дзяржавы па абароне

Умовы ў гэтай сферы пагоршыліся. Суды не служаць сродкам аднаўлення парушаных правоў. Забойствы і катаванні застаюцца беспакаранымі, але выкарыстанне мовы

[tak-s-publikaciej-personalnyx-dannyx-viktora-babariko/](https://ej.by/dele-s-publikaciej-personalnyx-dannyx-viktora-babariko/).

⁶⁰ Ej.by. «Следчы камітэт пачаў выклікаць на допыты людзей, якія ахвяравалі грошы на расследаванне справы Сяргея Сацука», <https://ej.by/dele-s-publikaciej-personalnyx-dannyx-viktora-babariko/>.

⁶¹ Cybernews. «Ад BLM да беларускай рэвалюцыі – чаму распазнанне асобаў такое страшнае?», <https://cybernews.com/security/from-blm-to-the-belarus-revolution-why-is-facial-recognition-so-scary/>.

⁶² Infobank.by. «Вайна, прайграная загадзя? Банкі супраць падключэння ўнутраных сістэм відэаназірання да паліцыі», <https://infobank.by/infolineview/zaranee-proigrannaya-vojna-banki-protiv-podklyucheniya-vnutrennix-sistem-videonablyudeniya-k-milicyskim/>.

⁶³ Dev.by. «У МУС з'явілася база пратэстуючых: манітораць кругласутачна», <https://dev.by/news/v-mvd-poyavilas-baza-uchastnikov-protestov>.

нянавісці і падбухторванні да гвалту, уключаючы апраўданне катаванняў, увесь час ажыццяўляецца дзяржаўнымі СМІ.

Зафіксавана толькі некалькі выпадкаў апраўдання асоб, якія абвінавачваюцца ва ўдзеі ў пратэстах. Суды выносяць рашэнні па грамадзянскіх справах па Skype, разгляд справы можа займаць усяго некалькі хвілін і практычна заўсёды завяршаецца вынясеннем прыговору грамадзянскай асобе. У выпадку масавых арыштаў сотняў пратэстуючых суды працуюць у рэжыме «канвеернай стужкі».⁶⁴ Пад маркай пандэміі COVID-19 многія грамадзянскія і крымінальныя справы слухаюцца за зачыненымі дзвярыма. З той жа падставы многія адвакаты не маюць магчымасці сустрэцца са сваімі кліентамі, што перашкаджае іх праву на абарону. Сілавікі затрымалі тысячы грамадзян, і многім адвакатам, уключаючы Аляксандра Пыльчанку, Юлію Леванчук, Максіма Знака, Людмілу Казак, Ілью Салея і Лілію Уласаву, пагражае пазбаўленне правоў і/або арышт за працу па абароне апазіцыянераў і іншых арыштаваных грамадзян.⁶⁵

Забойствы і катаванні (у тым ліку знятыя ў прамым эфіры з дакладна ўстаноўленымі забойцамі і ахвярамі) застаюцца беспакаранымі, а самі заяўнікі становяцца фігурантамі крымінальных спраў аб масавых беспарадках або паклёпе. Вядомы толькі адзін выпадак, калі забойца палітычнага апанента быў прыцягнуты да крымінальнай адказнасці.⁶⁶ Аб'ём жорсткіх парушэнняў правоў чалавека ў Беларусі ў другой палове 2020 г. аналагічны надзвычайнаму становішчу дэ-факта, пры якім нармальныя законы не прымяняюцца або прымяняюцца толькі ў той меры, у якой гэта надае масавым рэпрэсіям бачнасць законнасці.

Палітыкі і ўрадавыя чыноўнікі распальваюць нянавісць да праваабарончых арганізацый, апазіцыйных груп, незалежных прафсаюзаў і арганізацый, якія атрымліваюць замежнае фінансаванне.

Законы і палітыка па барацьбе з COVID-19, якія датычацца грамадскай аховы здароўя або іншых надзвычайных мер, прымаюцца без грамадскага абмеркавання або без належнага інфармавання грамадскасці аб фактычным становішчы спраў. Дзяржава выкарыстоўвае надзвычайныя меры як падставу для мэтанакіраванага абмежавання ўдзелу грамадзян і правоў чалавека. Пра гэта сведчыла забарона на ўдзел АГС у паседжаннях органаў па фармаванні выбарчых камісій і абмежаванне колькасці назіральнікаў на выбарчых

⁶⁴ Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Беларусь. Жнівень 2020 г.: «Правасуддзе для пратэстуючых», https://spring96.org/files/book/en/2020_belarus_august_justice_for_protesters_en.pdf.

⁶⁵ Інстытут правоў чалавека Міжнароднай асацыяцыі юрыстаў (IBAHRI) выказаў сур'ёзную занепакоенасць з нагоды нападаў і тактыкі запалохвання, якія прымяняюцца супраць адвакатаў у Беларусі за выкананне імі сваіх прафесійных функцый, <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=3bac5c3d-eaf1-45f2-a422-c7d503c2c47d>.

⁶⁶ Belsat.eu. «Ахоўніку КДБ з Салігорску далі 10 гадоў за забойства беларускага працоўнага. Спрэчка была з-за палітыкі», <https://belsat.eu/news/vartauniku-kdb-z-saligorsku-dali-10-gadou-za-zabojstva-rabochaga-belaruskaliyu-sprechka-byla-z-palityki/>

участках толькі прадстаўнікамі ГОНГА⁶⁷.

Заканадаўства аб экстрэмізме выкарыстоўваецца як для апраўдвання блакіроўкі сайтаў у Інтэрнэце, так і для прыцягнення да крымінальнай адказнасці палітычных праціўнікаў ўлады. Тое ж самае тычыцца і правілаў AML/CTF, якія таксама неабгрунтавана выкарыстоўваліся для ўвядзення фінансавай справаздачнасці для АГС (гл. Раздзел 3.1 вышэй). Меры AML/CTF прымяняюцца да ўсіх АГС дзвюх арганізацыйна-прававых формаў – грамадскім аб'яднанням і фондам – незалежна ад узроўню або ступені рызыкі, не адпавядаюць рызыка-арыентаванаму падыходу FATF і не заснаваныя на афіцыйнай ацэнцы рызык⁶⁸. Увядзенне гэтых мер у сапраўдны момант, калі Беларусь знаходзіцца ў стане вострых палітычных хваляванняў, выклікае асаблівую заклапочанасць магчымымі злоўжываннямі і парушэннямі правоў чалавека.

3.7 Дзяржаўная падтрымка

Істотных змен у гэтай сферы няма. Механізмы дзяржаўнай падтрымкі АГС не развіты, дзяржаўная падтрымка даступная толькі некаторым АГС, бліжкім да ўлады. Законапраект аб валанцёрстве абмяркоўваўся і пакуль знаходзіцца на стадыі падрыхтоўкі ў парламенце.

Дзяржаўная падтрымка АГС прадастаўляецца на пазаконкурснай аснове з-за прамых палітычных рашэнняў. Сістэма адрасных падатковых прэферэнцый для асобных АГС са спіса недасканалая і наносіць шкоду развіццю грамадзянскай супольнасці і культуры дабрачыннасці.

Нязначныя эканамічныя паслабленні і льготы (напрыклад, растэрміноўка аплаты арэнды памяшканняў), распрацаваныя ўрадам у пачатку вясны 2020 года ў якасці мер падтрымкі бізнесу ў перыяд пандэміі COVID-19, аказаліся недаступныя для НКА. Мясцовыя ўлады адмовіліся прадастаўляць ГА льготы, растэрміноўку або адтэрміноўку плацяжоў, нягледзячы на значнае скарачэнне прыватных ахвяраванняў і спонсарскай дапамогі, якія яны атрымлівалі.

Аднак улады распрацавалі пазітыўны законапраект аб валанцёрстве, які ўлічвае рэкамендацыі грамадскіх аб'яднанняў. Законапраект знаходзіцца на стадыі распрацоўкі.

3.8 Супрацоўніцтва паміж АГС і дзяржавай

Умовы ў гэтай сферы пагоршыліся. Многія АГС свядома адмовіліся ад адвакатавання і

⁶⁷ Права выбару 2020. «Назіральная кампанія за выбарамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «Права выбару»: папярэдняя справаздача аб выніках назірання», https://pvby.org/sites/default/files/r2c_preliminary_report_en.pdf.

⁶⁸ «Беларусь увяла справаздачнасць для АГС на аснове мер AML/CTF», <https://belngo.info/2020.belarus-has-introduced-reporting-for-csos-based-on-aml-ctf-measures.html>.

супрацоўніцтва з уладамі ў бягучай атмасферы рэпрэсій.

Многія ўдзельнікі каардынацыйнай сустрэчы «Беларуская грамадзянская супольнасць пасля прэзідэнцкіх выбараў - прыярытэты і сумесныя дзеянні», арганізаванай 24 жніўня 2020 года ў Мінску беларускімі няўрадавымі арганізацыямі, заявілі аб прыпыненні сваёй дзейнасці па адвакатаванні і поўным спыненні супрацоўніцтва з дзяржаўнымі органамі.⁶⁹

3.9 Іншыя змены

Узбуджаны сотні палітычна матываваных крымінальных спраў, па якіх праходзяць тысячы абвінавачаных і падазроных, многія з якіх атрымалі крымінальныя прысуды з пазбаўленнем або абмежаваннем волі. Іншыя знаходзяцца пад вартай на працягу некалькіх месяцаў без правядзення якіх-небудзь расследаванняў. Усе гэтыя фактары сур'ёзна садзейнічаюць стварэнню атмасферы страху ў грамадстве. Разам з абмежаваннямі свабоды сходаў і свабоды слова гэта стала адным з фактараў, якія вызначаюць асяроддзе для АГС.

З пачатку прэзідэнцкай выбарчай кампаніі 2020 года ў Беларусі за сем месяцаў узбуджана больш за 900 крымінальных спраў у дачыненні да ўдзельнікаў прэзідэнцкай гонкі, актывістаў іх каманд і ўдзельнікаў мірных акцый пратэсту, якія прайшлі пасля заканчэння выбарчай кампаніі. Найбольш распаўсюджанымі артыкуламі Крымінальнага кодэкса, па якіх узбуджаліся крымінальныя справы, з'яўляюцца наступныя:

- Артыкул 293 КК (масавыя беспарадкі). Праваабарончы цэнтр «Вясна» выявіў не менш за 180 фігурантаў справаў па гэтым артыкуле⁷⁰.
- Артыкул 342 КК (арганізацыя або актыўны ўдзел у групавых дзеяннях, якія груба парушаюць грамадскі парадак). Справы па гэтым артыкуле масава ўзбуджаліся супраць актывістаў у траўні і ліпені 2020 г. (напрыклад, «справа Ціханоўскага», «гарадзенская справа», «справа 14 ліпеня»)⁷¹. Таксама пасля акцыі «Дзяды» ў лістападзе 2020 г. у Мінску Следчы камітэт заявіў, што ім узбуджана адразу 231 крымінальная справа па артыкуле 342 КК.
- Артыкул 363 КК (супраціўленне супрацоўніку праваахоўных органаў або іншай асобе, якая ахоўвае грамадскі парадак).
- Артыкул 364 КК (гвалт або пагроза прымянення гвалту ў дачыненні да супрацоўніка праваахоўных органаў).
- Артыкул 243 КК (ухіленне ад выплаты падаткаў). Па гэтым артыкуле затрыманыя

⁶⁹ «У Мінску адбылася каардынацыйная нарада няўрадавых арганізацый», <https://belngo.info/2020.u-mensku-prajshla-kaardynatsyjnaya-sustrecha-nyauradavyh-organizatsyj.html>.

⁷⁰ Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Крымінальныя справы пасля пратэстаў. Што вядома «Вясне» на дадзены момант?», <https://spring96.org/be/news/99143>.

⁷¹ Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Працягваюцца затрыманы ў межах «крыміналак» за падзеі 14 ліпеня ў Мінску. Ужо мінімум 13 фігурантаў», <https://spring96.org/ru/news/98540>.

або абвінавчаных актывісты ініцыятыўнай групы па вылучэнні Віктара Бабарыка кандыдатам у прэзідэнты, супрацоўнікі кампаній, якія аказвалі дапамогу камандам апазіцыйных кандыдатаў або пацярпелым падчас пратэстаў, супрацоўнікі краўдфандынгавых платформаў MolaMola і Ulej і кіраўніцтва Гродзенскага дзіцячага хоспіса.

Таксама вядома, што былі ўзбуджаныя крымінальныя справы аб паклёпе (арт. 188 КК), хуліганстве (арт. 339 КК), апаганенні дзяржаўных сімвалаў (арт. 370 КК) і па іншых артыкулах КК.

Праваабарончы цэнтр «Вясна» збірае інфармацыю аб асобах, крымінальны пераслед якіх звязаны з падзеямі выбарчай кампаніі і яе наступствамі. Па стане на 30 снежня 2020 года «Вясна» ўстанавіла больш за 640 такіх людзей з розных гарадоў Беларусі. 169 чалавек з гэтага спісу з'яўляюцца палітвязнямі на канец 2020 года, і гэтая колькасць расце⁷².

Цяперашняя беларуская адміністрацыя не прымае неабходных мер для прадухілення распаўсюджвання інфекцыйнага захворвання COVID-19 у турмах і ізалятарах часовага ўтрымання⁷³. 30 000 чалавек былі арыштаваныя па палітычных матывах пасля прэзідэнцкіх выбараў 9 жніўня 2020 года. Урачы публічна выказалі занепакоенасць жорсткім абыходжаннем са зняволенымі і асобамі, якія чакаюць рашэння суда.

Такі зварот прывёў да многіх сур'ёзных хуткіх і доўгатэрміновых праблем са здароўем і нават да смерці грамадзян. Сітуацыя пагаршаецца тым, што, нягледзячы на нацыянальную палітыку рэагавання і прафілактыкі COVID-19, затрыманых са станоўчым вынікам на COVID-19 змяшчаюць разам з іншымі асобамі ў перапоўненыя і часта невентылюемыя камеры, падвяргаючы гэтым іншых рызыцы заражэння COVID-19⁷⁴.

У той жа час напярэдадні прэзідэнцкіх выбараў 2020 года на аснове мабілізацыі грамадзянскай супольнасці супраць пандэміі COVID-19 і ў ходзе далейшага палітычнага крызісу пасля прэзідэнцкіх выбараў назіраўся сур'ёзны рост грамадзянскай актыўнасці ўсіх сацыяльных групы, з'яўленне ў Беларусі новых грамадзянскіх ініцыятыў (у тым ліку мясцовых і дабрачынных) і груп узаемадапамогі.

⁷² Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Крымінальны пераслед з пачатку выбарчай кампаніі 2020. Спіс ад праваабаронцаў «Вясны»», <https://spring96.org/be/news/99638>.

⁷³ Адкрыты ліст Рады БНР. «COVID-19 у беларускіх турмах: ліст генеральнаму дырэктару СААЗ», <http://www.radabnr.org/en/covid-19-in-belarusian-prisons-letter-to-who-director-general/>.

⁷⁴ Svaboda.org. «Мужчына пасля 10 дзён у ізалятары выйшаў з каранавірусам і неўзабаве памёр», <https://www.svaboda.org/a/31006991.html>.

IV. КЛЮЧАВЫЯ ПРЫЯРЫТЭТЫ

Наступныя ключавыя прыярытэты, згаданыя ў гэтым абнаўленні, накіраваны на пераадоленне названых негатыўных наступстваў і аднаўленне асноўных умоў, пры якіх магчымая дзейнасць АГС:

- Вызваленне ўсіх асоб, прызнаных палітычнымі зняволенымі⁷⁵, перагляд і адмена ўсіх прыговораў аб іх адміністрацыйнай або крымінальнай адказнасці, як вынесеных, так і якія знаходзяцца ў працэсе вынясення;
- спыненне немагчымага і неадпаведнага гвалту ў дачыненні да ўдзельнікаў і арганізатараў любых мірных акцый пратэсту, а таксама спыненне прымянення катаванняў і паліцэйскага гвалту;
- спыненне ўсіх форм рэпрэсій і дыскрымінацыі ў дачыненні да пратэстуючых, прадстаўнікоў апазіцыі і АГС, у тым ліку спыненне масавых грамадзянскіх і крымінальных пераследаў, вобшукаў, выемак сродкаў перадачы дадзеных і сувязі, штрафаў, арыштаў, замарожвання актываў;
- спыненне пагроз разлучэння дзяцей з сем'ямі і спыненне незаконных уварванняў у прыватныя дамы;
- правядзенне расследаванняў усіх выпадкаў смерці пратэстуючых і іншых прадстаўнікоў апазіцыі, прыцягненне вінаватых у забойствах да крымінальнай адказнасці, а таксама дбайнае расследаванне ўсіх заяў аб катаваннях;
- спыненне ўсіх форм ціску на АГС, адвакатаў і праваабаронцаў, журналістаў і незалежныя СМІ, у тым ліку спыненне кампаній па дыскрэдытацыі гэтых груп у дзяржаўных СМІ, а таксама выкараненне практыкі парушэння працы інтэрнэту і блакіроўкі пэўных вэб-сайтаў;
- спыненне злоўжывання заканадаўствам аб супрацьдзеянні экстрэмізму для абмежавання свабоды слова і свабоды думкі, а таксама для абмежавання доступу да фінансавання дабрачынных, праваабарончых і гуманітарных АГС;
- спыненне заканадаўчых ініцыятыў, накіраваных на абмежаванне свабоды слова і свабоды аб'яднанняў;
- супрацоўніцтва з нацыянальным праваабарончым рухам, а таксама з Саветам па

⁷⁵ Бягучы спіс палітвязняў ад Праваабарончага цэнтру «Вясна»: <https://prisoners.spring96.org/en> і рэкамендацыі па вызначэнні палітвязня: <https://spring96.org/be/news/100868>

правах чалавека ААН і АБСЕ (Маскоўскі механізм) у дакументаванні парушэнняў правоў чалавека і аднаўленні парушаных правоў, а таксама ў расследаванні ўсіх такіх выпадкаў і прадухіленні беспакаранасці за парушэнні правоў чалавека і злоўжыванні, учыненыя ў дачыненні праваабаронцаў і АГС.

Толькі пасля таго, як будуць зроблены вышэйназваныя прыярытэтныя крокі, можна будзе рэалізаваць якія-небудзь станоўчыя эфекты ад рэалізацыі папярэдніх рэкамендацый, выкладзеных у поўнай версіі справаздачы CSO Meter (лістапад 2019 г.).

V. СПАСЫЛКІ

ЗАКАНАДАЎСТВА І ПРАЕКТЫ ЗАКОНАЎ

- Закон «Аб унясенні змяненняў у Закон Рэспублікі Беларусь «Аб мерах па прадухіленні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, фінансавання тэрарыстычнай дзейнасці і фінансавання распаўсюджвання зброі масавага паражэння», прыняты 13 мая 2013 г.; 2020, <http://kgk.gov.by/en/news-press-center-en/view/important-innovations-in-the-field-of-combating-money-laundering-and-the-financing-of-terrorism-were-110910/>.
- Указ Прэзідэнта № 3 «Аб замежнай бязвыплатнай дапамозе» ад 25 мая 2020 г., <https://www.pravo.by/document/?guid=12551&po=Pd1500005&pi=1>.
- Указ № 415 «Аб павышэнні эфектыўнасці і якасці нарматворчай дзейнасці», <https://pravo.by/document/?guid=12551&po=P32000415&pi=1&p5=0>.
- Пастанова Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 22 мая 2020 г. № 305 «Аб мерах па супрацьдзеянні распаўсюджванню інфекцыі, выкліканай COVID-19», <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=124884>.
- Пастанова Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь ад 30 кастрычніка 2020 г. № 153-1 «Аб інфармацыі пра дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў і фондаў», https://pravo.by/upload/docs/op/W22036030_1604696400.pdf.
- Праект Закона Рэспублікі Беларусь «Аб рэспубліканскім бюджэце на 2021 год», <http://www.minfin.gov.by/ru/news/854c58f7b78a44a0.html>.
- Draft Law of the Republic of Belarus 'On Volunteer Activities' - Public discussion, <https://forumpravo.by/forums/npa.aspx?forum=15&topic=15851>.
- Падведзены вынікі грамадскага абмеркавання праекта Закона аб дзяржаўнай рэгістрацыі і ліквідацыі (спыненні дзейнасці) суб'ектаў гаспадарання, <http://pravo.by/novosti/novosti-pravo-by/2019/december/43846/>.

ДАСЛЕДАВАННІ І СПРАВАЗДАЧЫ

- «Свабода асацыяцыі і прававыя ўмовы для некамерцыйных арганізацый у Беларусі – перыяд агляду: 2019 г.», <https://belngo.info/wp-content/uploads/SA->

[2019all- ENG-final.pdf](#).

- «Зборнік даследаванняў: Зроблена арганізацыямі грамадзянскай супольнасці (2018-2019)», https://belngo.info/wp-content/uploads/Research_web_EN_НПО.pdf.
- Справаздача назіральной місіі Форума грамадзянскай супольнасці Усходняга партнёрства ў Беларусі – Назіральная місія ФГС УП у Беларусь аб палітычных і сацыяльных падзеях пасля прэзідэнцкіх выбараў, 1 верасня 2020 г., <https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/EaPCSF-Monitoring-Mission-report-Belarus-political-societal-developments-presidential-election.pdf>.
- «Беларускія АГС, зарэгістраваныя за мяжой: няма краіны для старых правілаў (2020)» ад Школы маладых менеджэраў у сферы дзяржаўнага кіравання (SYMPA), http://sympa-by.eu/sites/default/files/library/csos_abroad_en_site_1.pdf?fbclid=IwAR12v8RZmU9sIuB3mA6Ik52xbcp3a5QfOskNjYuOXgdyubP-hZF-a98zouk.
- Блакаванне інтэрнэту ў Беларусі – Беларуская інтэрнэт-абсерваторыя пры юрыдычнай падтрымцы праваабарончай арганізацыі Human Constanta, <https://netobservatory.by/belarus-shutdown-2020-en/>.
- Кампанія назірання за выбарамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь «Права выбару»: Папярэдняя справаздача па выніках назірання, https://pvby.org/sites/default/files/r2c_preliminary_report_en.pdf.
- Праваабарончы цэнтр «Вясна». «Беларусь. Жнівень 2020 г.: «Правасуддзе для пратэстуючых», https://spring96.org/files/book/en/2020_belarus_august_justice_for_protesters_en.pdf.
- Месенджэр Telegram як інструмент камунікацыі і самаарганізацыі ў сітуацыі палітычнага крызісу ў Беларусі (на рускай мове), https://cet.eurobelarus.info/files/userfiles/5/DOC/2020_TG_Belarus-I.pdf.
- Праваабарончы цэнтр «Вясна». Спіс палітычных зняволеных, <https://prisoners.spring96.org/en>.
- Праваабарончы цэнтр «Вясна». Метадычныя рэкамендацыі па вызначэнні палітычнага зняволенага, https://spring96.org/files/misc/politprisoner-guidelines-final_en.doc.
- Масавыя катаванні ў Беларусі ў 2020 г. – Першая прамежкая справаздача аб рэагаванні дзяржавы і мерах па расследаванні масавых катаванняў 9–13 жніўня 2020 г. – Міжнародны камітэт па расследаванні катаванняў у Беларусі,

<http://www.ligin.by/documents/Belarus-tortures-2020-first-report>.

- У пошуках справядлівасці – Гісторыі аб гвалце ў Беларусі ад Беларусі ў фокусе, Прэс-клуба Беларусі, Незалежных беларускіх СМІ, Беларускай асацыяцыя журналістаў, НДА «Прававая ініцыятыва», Праваабарончага цэнтра «Вясна», https://www.belarusinfofocus.info/sites/default/files/seeking_justice_web.pdf.
- Праваабарончы цэнтр «Вясна». Крымінальны пераслед з моманту пачатку выбарчай кампаніі, <https://spring96.org/be/news/99638>.
- Ацэнка залішняй смяротнасці ад COVID-19 у Рэспубліцы Беларусь, <https://medium.com/ai-in-plain-english/estimating-covid-19-excess-deaths-in-the-republic-of-belarus-316ca80481ed>.
- Нацыянальны статыстычны камітэт Беларусі: папярэдняя колькасць насельніцтва на 1 студзеня 2020 года з улікам вынікаў перапісу насельніцтва 2019 года, <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/solialnaya-sfera/naselenie-i-migratsiya/naselenie/godovye-dannye/>.
- Рэпрэсіі супраць журналістаў у Беларусі, 2020 г. (графік Беларускай асацыяцыі журналістаў), <https://baj.by/en/analytics/repressions-against-journalists-belarus-2020-chart>.
- Даклад Дакладчыка АБСЕ ў рамках Маскоўскага механізма аб меркаваных парушэннях правоў чалавека ў сувязі з прэзідэнцкімі выбарамі 9 жніўня 2020 года ў Беларусі, <https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/469539.pdf>.
- Справаздача аб узаемнай ацэнцы Рэспублікі Беларусь – Еўразійскай групы па процідзеянні легалізацыі даходаў, атрыманых злачынным шляхам, і фінансаванні тэрарызму, <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/mer-fsrb/EAG-Mutual-Evaluation-Report-Belarus-2019.pdf>.
- Міжведамасная камісія зацвердзіла выніковую справаздачу па Нацыянальнай ацэнцы рызык адмывання грошай і фінансавання тэрарызму, <https://pravo.by/novosti/obshchestvenno-politicheskie-i-v-oblasti-prava/2019/january/32184/?fbclid=IwARowP4czzBwTYI-ZYbf-x1BurEqsp3O4LPifWeNqFGfIr2SzFIVvPIUMCzU>.
- Справаздача аб даследаванні «Доступ некамерцыйных арганізацый да банкаўскіх паслуг: Топ-10 лепшых банкаўскіх практык», <https://www.lawtrend.org/freedom-of-association/issledovanie-dostup-nekommercheskih-organizatsij-k-bankovskim-uslugam-top-10-luchshih->

[bankovskih-praktik.](#)

- «Аб парушэннях правоў чалавека ў Беларусі ў поствыбарчы перыяд» Праваабарончага цэнтра «Вясна», Беларускага Хельсінкскага камітэта, Беларускай асацыяцыі журналістаў у партнёрстве з Сусветнай арганізацыяй супраць катаванняў (САСК) і FIDH, <http://spring96.org/be/news/99869>.
- Эпідэмія каранавіруса: сцэнары наступстваў для Беларусі – Даследчы цэнтр еўразійскіх дзяржаў пераходнага перыяду (EAST Center), <https://east-center.org/wp-content/uploads/2020/04/Belarus-covid-scenarios.pdf>.
- Беларускае грамадства ва ўмовах эпідэміі COVID-19: рэакцыя на крызіс – Цэнтр еўрапейскай трансфармацыі, https://cet.eurobelarus.info/files/userfiles/5/CET/2020_COVID-19_Opinion_poll_Belarus.pdf.
- Беларусь у сітуацыі эпідэміі COVID-19: характар рэакцыі на праблему з боку дзяржавы і грамадства – Цэнтр еўрапейскай трансфармацыі, https://cet.eurobelarus.info/files/userfiles/5/CET/2020_COVID-19.pdf.
- Каранавірус у Беларусі – уплыў на правы чалавека, <https://covidmonitor.by/en/>.
- «Валанцёрства: еўрапейская практыка рэгулявання» (2014 г.), распрацаваная ECNL па запыце беларускіх няўрадавых арганізацый, <https://ecnl.org/publications/approaches-regulation-volunteering>.
- Хваля новых крымінальных справаў супраць АГС у Беларусі нарастае, <https://belngo.info/2020.the-wave-of-new-criminal-cases-against-csos-in-belarus-is-growing.html>.
- Якую зброю ўжывалі сілавікі супраць жыхароў Мінска? <https://novychas.by/hramadstva/jakuju-zbroju-vykarystouvajuc-silaviki-suprac-ljud>.
- Аўгустоўскія пратэсты. З якімі траўмамі іх даставілі ў бальніцы з вуліц, райаддзелаў міліцыі і турмы Акрэсціна <https://news.tut.by/society/699761.html?c>.
- Беларусь – НДА па правах чалавека заклікаюць спыніць катаванні і адвольныя арышты мірных дэманстрантаў, <https://www.fidh.org/en/region/europe-central-asia/belarus/belarus-human-rights-ngos-call-on-torture-and-arbitrary-arrests-of>.
- Вынікі трэцяга квартала і першых дзевяці месяцаў 2020 г., Вена, 20 кастрычніка 2020 г. – А1 Telekom Austria Group, <https://cdn1.a1.group/final/en/media/pdf/results-qu3-2020.pdf>.

- Індэкс устойлівасці арганізацый грамадзянскай супольнасці (АГС) 2019 г. для Беларусі (ліпень 2020 г.), распрацаваны Агенцтвам ЗША па міжнародным развіцці, Бюро па пытаннях дэмакратыі, канфліктаў і гуманітарнай дапамогі, Цэнтрам перадавога досведу ў галіне дэмакратыі, правоў чалавека і кіравання ў партнёрстве з FHI 360 International. Цэнтр некамерцыйнага права (ICNL), <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/resource-csosi-2019-report-europe-eurasia.pdf>.
- Паведамленне аб сітуацыі са свабодай аб'яднання і становішчы арганізацый грамадзянскай супольнасці ў Рэспубліцы Беларусь у перадвыбарчы і паслявыбарчы перыяд 2020 г. – Цэнтр прававой трансфармацыі, https://www.lawtrend.org/wp-content/uploads/2020/10/Moskovskij-mehanizm_Lawtrend.pdf.
- Праваабарончы цэнтр «Вясна». Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі: чэрвень 2020 г., <https://spring96.org/en/news/98021>.
- Праваабарончы цэнтр «Вясна». Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі: верасень 2020 г., <http://spring96.org/en/news/99793>.
- Праваабарончы цэнтр «Вясна». Сітуацыя з правамі чалавека ў Беларусі: лістапад 2020 г., <https://spring96.org/en/news/100777>.
- Індэкс свабоды ў свеце 2020 ад Freedom House, <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>.
- Сусветны індэкс свабоды прэсы за 2020 год, падрыхтаваны арганізацыяй «Рэпарцёры без межаў», <https://rsf.org/en/ranking>.

НАВІНАВЫЯ АРТЫКУЛЫ, ЗАЯВЫ І ІНШЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ

- Дадзеныя Міжнароднага саюза электрасувязі (МСЭ), <https://www.itu.int/net4/ITU-D/icteye#/>
- «Беларусь: збоі ў працы інтэрнэту, арышты і гвалт у кантэксце прэзідэнцкіх выбараў», <https://belngo.info/2020.belarus-internet-disruption-arrests-and-violence-in-the-context-of-the-presidential-presidential-election.html>
- «Беларускія чыноўнікі адключылі інтэрнэт з дапамогай тэхналогіі амерыканскай фірмы», Bloomberg <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-08-28/belarusian-officials-shut-down-internet-with-technology-made-by-u-s-firm>
- Колькасць АГС у Беларусі паводле звестак Міністэрства юстыцыі Рэспублікі

Беларусь на 1 ліпеня 2020 г., https://minjust.gov.by/directions/compare_coverage/.

- «Белгазпрамбанк прыпыняе сэрвіс MolaMola, створаны сынам Бабарыка, які збіраў грошы для лекараў і рэпрэсаваных» – Наша Ніва, <https://nn.by/?c=ar&i=253418>.
- «MolaMola запускаецца ва Украіне» (на русском языке) Dev.by, <https://dev.by/news/mola-mola-ukraine>.
- «Атрымальнікі грантаў выклікаюцца ў АБЭЗ для «гутаркі» (на рускай мове) – Зялёны партал <https://greenbelarus.info/articles/04-09-2020/poluchateley-grantov-vyzyvayut-v-ubep-na-besedu>.
- «Дзяржаўны кантроль прыйшоў у фонд Краіна замкаў. Рэжысёр асіставаў прэс-службе Каардынацыйнай рады» – «Наша Ніва», <https://nn.by/?c=ar&i=258739>.
- Нацыянальны алімпійскі камітэт Рэспублікі Беларусь (НАК) <https://noc.by/noc/structure/guide/>.
- Прэзідэнцкі спартыўны клуб (на рускай мове), <http://www.sportclub.by/rukovodstvo/rukovodstvo.html>.
- Больш за 1000 спартсменаў і спартыўных работнікаў падпісалі адкрыты ліст з патрабаваннем да ўладаў (на рускай мове) – Прэсбол, <https://www.pressball.by/pbonline/other/87900>.
- Спартсменку года звольнілі, а яе трэнера пазбавілі стыпендыі, <https://gazetaby.info/post/sportsmenku-goda-uvolili-za-to-chno-povezla-v-boln/169611/>.
- «У Беларусі ўведзена справаздачнасць для АГС на падставе мер па забеспячэнні AML/CTF», <https://belngo.info/2020.belarus-has-introduced-reporting-for-csos-based-on-aml-ctf-measures.html>.
- «Лукашэнка заклікаў да больш жорсткага кантролю над замежнай дапамогай» (на расейскай мове) – Naviny, <https://naviny.media/new/20200430/1588236327-lukashenko-prizval-uzhestochit-kontrol-nad-inostrannoy-bezvozmezdnoy>.
- «Адміністрацыя Лукашэнкі заблакавала замежную дапамогу ахвярам гвалту з боку сілавікоў» – Svaboda.org, <https://www.svaboda.org/a/31015383.html>.
- «Беларусь: EFJ патрабуе неадкладнага вызвалення Юліі Слуцкай» – Еўрапейская федэрацыя журналістаў, <https://europeanjournalists.org/blog/2020/12/22/belarus-efj-demands-the-immediate-release-of-yulia-slutskaya/>.
- «Макей пра санкцыі ў адказ ЕС: Мы абмяжуем дзейнасць шэрагу палітычных

фондаў, якія дзейнічаюць пад эгідай пасольстваў» (на рускай мове) – TUT.by, <https://news.tut.by/economics/712372.html?c>.

- «Кіраўнікам прэс-клуба прад'яўлена абвінавачанне па справе аб «ухіленні ад выплаты падаткаў» – Праваабарончы цэнтр «Вясна», <http://spring96.org/en/news/101168>.
- «СМІ: PandaDoc фінансуе апазіцыйныя жаночыя маршы» (на рускай мове) – ТАСС, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/9437679>.
- «Аб дзейнасці незарэгістраваных фондаў» (на рускай мове) – Міністэрства юстыцыі Рэспублікі Беларусь, https://www.minjust.gov.by/special/press/news/o_deyatelnosti_nezaregistrovannykh_fondov/.
- «У Мінску адбылася каардынацыйная нарада няўрадавых арганізацый», <https://belngo.info/2020.u-mensku-prajshla-kaardynatsyjnaya-sustrecha-nyauradavyh-organizatsyj.html>.
- Тры сайты дабрачынных фондаў былі заблакаваныя ў Беларусі (на рускай мове) – TUT.by, <https://42.tut.by/701229?c>.
- «Беларусь: урач-выкрывальнік і журналіст, які выкрыў дэзінфармацыю, прыцягнуты да адказнасці» – Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur49/3384/2020/en/>.
- «Што не так з публікацыяй персанальных дадзеных Віктара Бабарыка?» (на рускай мове) – Human Constanta, <https://humanconstantaby.chto-ne-tak-s-publikacij-personalnyh-dannyh-viktora-babariko/>.
- «Следчы камітэт пачаў выклікаць на допыты людзей, якія ахвяравалі грошы на расследаванне справы Сяргея Сацука» – Ej.by, <https://ej.by/delo-satsuka/2020/06/08/sk-nachal-vyzyvat-na-dopros-lyudey-zhertvovavshih-dengi-na.html>.
- «Ад BLM да беларускай рэвалюцыі – чаму распазнанне асобаў так страшна?» – Cybernews, <https://cybernews.com/security/from-blm-to-the-belarus-revolution-why-is-facial-recognition-so-scary/>
- «Вайна, прайграная загадзя? Банкі супраць падлучэння ўнутраных сістэм відэаназірання да паліцыі» (на рускай мове) – Infobank.by, <https://infobank.by/infolineview/zaranee-proigrannaya-vojna-banki-protiv-podklyucheniya-vnutrennix-sistem-videonablyudeniya-k-milicejskim/>.
- «У МУС з'явілася база дадзеных пратэстуючых: вядзецца кругласутачнае

назіранне» – Dev.by, <https://dev.by/news/v-mvd-poyavilas-baza-uchastnikov-protestov>.

- «Інстытут правоў чалавека Міжнароднай асацыяцыі юрыстаў выказаў сур'ёзную заклапочанасць у сувязі з нападамі і тактыкай запалохвання, якія прымяняюцца ў дачыненні да адвакатаў у Беларусі ў сувязі з выкананнем імі сваіх прафесійных функцый» – Інстытут правоў чалавека Міжнароднай асацыяцыі юрыстаў (ІВАНРІ), <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=3bac5c3d-ea1f-45f2-a422-c7d503c2c47d>
- «Ахоўніку КДБ з Салігорску далі 10 гадоў за забойства беларускага працоўнага. Спрэчка была з-за палітыкі» – Belsat.eu, <https://belsat.eu/news/vartauniku-kdb-z-saligorsku-dali-10-gadou-za-zabojstva-rabochaga-belaruskaliyu-sprechka-byla-z-za-palityki/>.
- «Крымінальныя справы пасля пратэстаў. Што вядома «Вясне» на дадзены момант?» – Праваабарончы цэнтр «Вясна», <https://spring96.org/be/news/99143>.
- «Затрыманы ў рамках «крымінальных спраў» па падзеях 14 ліпеня ў Мінску працягваюцца. Ужо закранута не менш за 13 чалавек» – Праваабарончы цэнтр «Вясна», <https://spring96.org/ru/news/98540>.
- Рада БНР. «COVID-19 у беларускіх турмах: ліст генеральнаму дырэктару СААЗ», <http://www.radabnr.org/en/covid-19-in-belarusian-prisons-letter-to-who-director-general/>.
- «Чалавек выходзіць з каранавірусам пасля 10 дзён у турме і неўзабаве памірае» – Svaboda.org, <https://www.svaboda.org/a/31006991.html>.
- Нараджэнне беларускай грамадзянскай супольнасці і роля грамадскіх арганізацый – Фонд ім. Стэфана Баторыя, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2020/11/Rola-organizacji-spo%C5%82ecznych-w-bialoruskich-protestach_Komentarz.pdf.
- Сілавы ўзлом. Як улада вядзе барацьбу з апазіцыйнымі каналамі і чатамі ў Тэлеграме, <https://mediazona.by/article/2020/12/25/telega>.

